

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

БАЗИЛЬ Людмила Олександрівна

УДК 371:811.161.2+378.016:82.09

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
СЕМЕНОГ Олена Миколаївна,
Сумський державний педагогічний університет імені
А. С. Макаренка,
завідувач кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
ФІЛІПЧУК Георгій Георгійович,
Національна академія педагогічних наук України,
член бюро Відділення професійної освіти
і освіти дорослих НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
ГУСАК Петро Миколайович, Східноєвропейський
національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та педагогіки вищої школи;

доктор педагогічних наук, професор
КОВАЛЬ Валентина Олександрівна,
Уманський державний педагогічний університет,
декан факультету української філології.

Захист відбудеться 10 листопада 2016 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, за адресою: 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ – 30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 7 жовтня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси інноваційного розвитку Української держави спрямовуються на формування гуманітарної еліти, підвищення якості й конкурентоспроможності національної освіти, її інтеграції в міжнародний науково-освітній простір, збереження й поширення націокультурних і освітніх традицій. Художня словесність як фактор ідентичності й цивілізаційної розвиненості нації сприяє задоволенню потреб людини в соціокультурному, інтелектуальному, духовно-творчому розвитку. Зростає роль учителів української мови і літератури, які глибоко усвідомлюють свої національні корені, засобами художньої словесності виховують молодих громадян України, здатні трансформувати вивчення літературних творів у процес становлення учнів як творчих особистостей із чітко вираженою світоглядною позицією, розвиненими високоморальними цінностями, інтелектуальними якостями, широким діапазоном емоційно-чуттєвої сфери. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до рівня професійної компетентності вчителів української мови і літератури, невід'ємним складником якої є літературознавча компетентність, що сприяє професійній самореалізації та утвердженню індивідуального стилю діяльності.

Концептуальні положення, що зумовлюють необхідність зростання загальнокультурного і професійного рівня фахової підготовки педагогічних працівників у вищих навчальних закладах, відображені у «Стратегії ЮНЕСКО щодо вчителів на 2012 – 2015 рр.» (2012), Законах України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)» (1994), «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004), «Білій книзі національної освіти в Україні» (2010), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.» (2012), Педагогічній Конституції Європи (2013), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015) та ін., визначили провідні орієнтири реформування професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в контексті інтеграції до світового науково-освітнього простору. Головним її завданням є становлення творчої особистості фахівця з інноваційним типом критичного мислення, який усвідомлює свою приналежність до українського народу та європейської цивілізації і підготовлений до самореалізації в мінливому полікультурному світі. Упровадження компетентнісного підходу як нової парадигми освіти, що забезпечує підготовку таких фахівців, й індикатора єдиного освітнього простору закладено в Лісабонській конвенції «Про визнання кваліфікацій» (1997), Болонській (1999), Будапештсько-Віденській (2010) деклараціях, Національній рамці кваліфікацій (2011) і концептуалізовано у Празькому (2001), Берлінському (2003), Бергенському (2005), Лондонському (2007), Львовенському (2009), Бухарестському (2012) комюніке та ін.

У теорії та практиці освіти накопичено вагомий досвід, що окреслює перспективні напрями теоретичного переосмислення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Визначено теоретико-методологічні засади світоглядно-ціннісної позиції українського літературознавчого процесу (Б. Грінченко, В. Дончик, М. Драгоманов, С. Єфремов, М. Жулинський, М. Наєнко, І. Огієнко, В. Перетць, М. Сулима, І. Франко, Ю. Шевельов та ін.); обґрунтовано філософські засади гуманізації освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, Л. Губерський,

І. Зязюн, В. Кремень, П. Саух та ін.), аксіології (І. Бех, І. Зязюн, С. Кримський, В. Огнев'юк, Г. Філіпчук та ін.), екзистенціалізму (С. Андрусів, М. Бубер, П. Лозов'яга, М. Осадчий, М. Очерет, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Ж.-П. Сартр, В. Стус, М. Тарнавський, В. Франкл, М. Хайдеггер, К. Ясперс та ін.).

У дидактиці вищої школи розроблено концептуальні напрями систем педагогічної освіти (Ю. Бабанський, Вол. Бондар, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, В. Луговий, Н. Ничкало, О. Падалка, Н. Протасова, О. Федій та ін.); мети, змісту і технологій професійної підготовки майбутніх фахівців різних спеціальностей (О. Биковська, В. Василенко, М. Корець, В. Кузь, О. Романовський, В. Сиротюк, Л. Сущенко, О. Тимошенко, О. Шевнюк, М. Шеремет та ін.); особистісно зорієнтованої освіти (Є. Бондаревська, Є. Зеєр, О. Пехота, О. Савченко, А. Старєва, М. Чобітько, І. Якиманська та ін.); становлення та розвитку особистості вчителя у професійній підготовці і фаховій діяльності (Н. Гузій, О. Дубасенюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, В. Паламарчук, Н. Сегеда й ін.); наукові підходи: діяльнісний (Б. Ананьєв, А. Вербицький, В. Сериков, С. Смирнов та ін.); компетентнісний (Н. Бібік, Л. Бірюк, П. Гусак, І. Зимня, О. Пометун, С. Сисоєва, Л. Хоружа, А. Хуторської та ін.). Досліджено специфіку формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (М. Вовк, В. Коваль, Н. Побірченко, Н. Остапенко, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Соколова та ін.), професійно-методичні аспекти підготовки вчителів-словесників (Н. Волошина, Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Градовський, Г. Ключек, С. Жила, О. Ісаєва, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Куцевол, Л. Мацько, Л. Мірошніченко, М. Пентилюк, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін.).

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує відсутність фундаментальних праць, у яких було б обґрунтовано теоретичні й методичні засади формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, цілісно розкрито її сутність, структуру, зміст, процес становлення.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й вивчення стану сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників дали змогу виявити низку суперечностей між:

– об'єктивною потребою суспільства в учителях української мови і літератури, здатних працювати інноваційно, та недостатністю досліджень, у яких розкрито методологічні підходи до вдосконалення процесу професійної підготовки фахівців на філологічних факультетах педагогічних університетів;

– істотним підвищенням вимог сучасних навчальних закладів до якості професійної діяльності вчителів-словесників та недостатньою обґрунтованістю концептуальних основ формування і розвитку літературознавчої компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури;

– необхідністю освітньої практики в системі формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури та недостатньою розробленістю методичних засад її проектування й реалізації у вищих педагогічних навчальних закладах.

Соціокультурне значення, актуальність і доцільність наукової проблеми, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Теоретичні і методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури».**

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогічної творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, в межах комплексних тем «Формування культуромовної особистості майбутнього вчителя української мови і літератури» (ДР 0103U000450), «Розроблення системи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій» (ДР 0115U000181) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 28.02.2011 р.) та погоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.03.2011 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні й обґрунтуванні системи формування і розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

1. На основі аналізу стану розробленості проблеми у науковій літературі встановити теоретичні та методологічні засади дослідження розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

2. Розкрити сутність, структуру та зміст літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

3. Обґрунтувати процес формування та розвитку літературознавчої компетентності в контексті особистісного й професійного становлення майбутніх учителів української мови і літератури.

4. Визначити й схарактеризувати рівні сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

5. На основі аналізу сучасного стану професійної підготовки майбутніх учителів-словесників з'ясувати чинники формування й розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

6. Розробити систему формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури й навчально-методичне забезпечення її впровадження у процес професійної підготовки в педагогічних університетах.

7. Експериментально перевірити результативність розробленої системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження: система формування й розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі фахової підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Концепція дослідження ґрунтується на розумінні формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як спеціально організованого процесу, що в умовах взаємодії реципієнта з

літературними творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному й художньо-творчому рівнях забезпечує становлення студентів як творчих фахівців із індивідуальним стилем професійної діяльності. Поняття «формування» є невід'ємним складником категорій «становлення» і «розвиток» та перебуває з ними у тісних семантичних зв'язках. Формування і розвиток літературознавчої компетентності відбувається в межах розробленої системи, що характеризується конкретною метою, завданнями, науковими підходами та принципами щодо організації процесу становлення досліджуваного феномену, змістовим, функціонально-процесуальним, оцінно-результативним компонентами і передбачає розкриття потенційних ресурсів майбутніх учителів української мови і літератури засобами літературознавчої діяльності.

Концепція дослідження охоплює три взаємопов'язані концепти.

Методологічний концепт відображає реалізацію наукових підходів у їхньому взаємозв'язку в контексті розв'язання проблеми формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Урахування аксіологічного підходу дозволяє на основі аналізу цінностей мистецтва й педагогіки розкрити ціннісні смисли професійної діяльності вчителя-словесника. Використання ідей екзистенційного підходу забезпечує зміщення акцентів у системі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури з набуття знань, умінь, навичок, компетенцій на цілісний процес їхнього становлення як творчих фахівців із індивідуальним стилем професійної діяльності. Системний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів-словесників дає можливість спроектувати й обґрунтувати процес формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як систему. Синергетичний підхід уможливорює розгляд літературознавчої компетентності як цілісного відкритого феномену, що може самоорганізовуватися й саморозвиватися під впливом зовнішніх факторів і внутрішніх чинників. Реалізація особистісно зорієнтованого підходу дає змогу в упровадженні системи формування та розвитку літературознавчої компетентності зацентрувати увагу на особистості кожного студента як суб'єкта діяльності, включеного у спеціально створене професійне літературознавчо зорієнтоване освітнє середовище. Орієнтація на діяльнісний підхід уможливорює включення в процес формування та розвитку літературознавчої компетентності праксеологічного підґрунтя особистісно-професійного становлення студентів як суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і майбутніх учителів української мови і літератури. Компетентнісний підхід дозволяє змістити акценти із набуття нормативно окреслених ціннісних орієнтирів, знань, умінь, навичок у процесі оволодіння готовністю творчо діяти, використовуючи набуті цінності, знання, вміння, навички і досвід у межах різних ситуацій фахової підготовки, тобто посилити практичну спрямованість освітніх процесів за умови збереження фундаментальності професійної підготовки. Реалізація інтегративного підходу уможливорює взаємопроникнення змісту й форм опанування навчальних курсів за принципом їх взаємозв'язку і взаємодоповнюваності, забезпечуючи утворення професійного літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища як системи організації цілісного процесу формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників. Герменевтичний підхід аргументує використання

інтерпретації літературних творів і педагогічного дискурсу, врахування різних інтерпретаційних варіантів у контексті комунікації суб'єктів процесу формування та розвитку літературознавчої компетентності, перетворюючи освітній діалог на засіб особистісно-професійного становлення студентів як творчих фахівців. Врахування ідей креативного підходу підсилює творче підґрунтя процесу професійної підготовки, дозволяє змістити акценти із предметно-змістового аспекту на творчо-професійний, забезпечуючи активізацію креативних здібностей майбутніх учителів-словесників, стимулювання літературознавчої діяльності та гармонізацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів.

Теоретичний концепт визначає систему психолого-педагогічних положень, що стосуються наукових основ професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, їхнього особистісного і професійного становлення, взаємозв'язку теорії й практики літературознавчої діяльності як складника професійно-педагогічної праці таких фахівців. Означені положення дозволяють теоретично обґрунтувати наукові поняття й категорії дослідження, розкрити сутність, структуру та зміст літературознавчої компетентності, процес її становлення і розвитку у майбутніх учителів української мови і літератури в межах професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Практичний концепт передбачає експериментальну перевірку ефективності системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з її нормативно-правовим, науково-теоретичним, змістово-процесуальним, навчально-методичним, оцінно-діагностичним забезпеченням. Функціонування системи є спеціально організованим процесом, цілеспрямованим, інноваційним за своєю сутністю, адаптованим до реальних умов професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження на різних його етапах використано комплекс методів:

- *теоретичні*: теоретичний аналіз – визначення стану розробленості проблеми, обґрунтування структури, змісту літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, чинників її становлення та розвитку; дефінітивний аналіз – уточнення семантики наукових понять тезаурусу дослідження; методологічний аналіз – обґрунтування методологічних засад дослідження; метод експлікації – визначення й обґрунтування сутності літературознавчої компетентності; педагогічне моделювання – розроблення моделі системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки;

- *емпіричні*: діагностичні – оцінювання рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників; обсерваційні – виявлення основних характеристик процесу розвитку літературознавчої компетентності і рівнів її сформованості; педагогічний експеримент – перевірка ефективності системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури;

- *методи математичної статистики*: кількісно-якісний аналіз експериментальних даних і статистичне обчислення за критерієм К. Пірсона (χ^2 -критерій).

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації сформульовано й науково обґрунтовано теоретичні та методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури:

- *розроблено систему* формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, що ґрунтується на концептуальній ідеї цілісного особистісно-професійного становлення та розвитку й конкретизована складовими перспективно-цільового, концептуально-теоретичного, методико-технологічного, оцінно-результативного блоків;

- визначено *цілісну сутність* літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як динамічного, особистісно-професійного феномену, що є підґрунтям подальшої їх самореалізації і професійного самовдосконалення;

- *розкрито структуру і зміст* літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, що синтезовані в її мотиваційно-ціннісну, інформаційно-змістову, праксеологічно-рефлексивну цілісність;

- *обґрунтовано* формування та розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як спеціально організований процес, що на основі інтелектуально-змістової, емоційно-виражальної та художньо-творчої взаємодії реципієнта з літературними текстами сприяє особистісному і професійному становленню студента як творчого фахівця з індивідуальним стилем професійної діяльності й структурно охоплює репродуктивний, репродуктивно-конструктивний, конструктивно-творчий і рефлексивно-інтерпретаційний етапи;

- *схарактеризовано рівні* сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (індиферентно-наслідувальний, репродуктивний, конструктивний, адаптивно-професійний, творчий);

- *з'ясовано чинники* формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (історико-культурні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні);

- *уточнено зміст наукових понять* «компетентність», «професійна компетентність учителя української мови і літератури», «професійна підготовка», «літературна освіта», «літературознавча освіта», «літературознавча підготовка», «літературознавча діяльність» із урахуванням синтезу особистісного і професійного розвитку майбутніх учителів української мови і літератури;

- *подальшого розвитку* набули науково-педагогічні положення щодо організації професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у вищих педагогічних навчальних закладах із урахуванням індивідуальних особливостей студентів, теоретичні положення про особливості їхньої професійної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні у практику роботи педагогічних університетів навчально-методичного забезпечення системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, що охоплює програму *інтегрованого спеціального навчального курсу*: «Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури», рекомендованого МОН України; *навчальні посібники*: «Мовно-літературна освіта: погляд крізь роки», «Мовна особистість учителя у художній літературі», «Фахова практика вчителя-словесника», «Навчальні

й наукові дослідження з дисциплін літературознавчого циклу», «Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика», «Конспект уроку: від запитання – до відповіді» для використання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на освітніх рівнях «бакалавр» і «магістр».

Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями в системі літературної освіти з метою виховання учнів як активних особистостей, здатних до культуротворчої діяльності; викладачами педагогічних університетів для практичної реалізації ідей інтердисциплінарності, практикозорієнтованості освітнього процесу в плануванні самостійної, індивідуальної роботи студентів; педагогами інститутів післядипломної освіти для розширення можливостей професійної самореалізації та самовдосконалення вчителів української мови і літератури.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля (довідка № 108.115-1931/42 від 15.09.2010), Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка (довідка № 1/2 790 від 16.09.2010), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/2393 від 23.09.2010), Севастопольського міського гуманітарного університету (довідка № 20-а від 9.11.2010), Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка (довідки: № 148 від 19.05.2011; № 203 від 21.02.2013), РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (довідка № 59 від 20.03.2012), Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка № 296 від 12.10.2012), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 49 від 20.02.2013), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 3752 від 28.12.2015), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/290 від 19.02.2016), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/24 від 10.06.2016).

Особистий внесок здобувача. У колективних монографіях «Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи» (2005, ПООД НАПН України) дисертантом написано підрозділ, присвячений історико-педагогічному аналізу проблеми формування професійних якостей учителя української мови і літератури в історичному контексті 20–30-х років ХХ століття; «Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика» (2008, ГНПУ ім. О. Довженка) – підготовлено підрозділ «Виховання мовної особистості студентів-філологів засобами української літератури»; «Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти» (2008, ПООД НАПН України) – підрозділ «Складові педагогічної майстерності вчителя української літератури»; «Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти» (2010, ЧНУ ім. Б. Хмельницького) – підрозділ «Літературознавча компетентність як складова педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури»; у навчальних посібниках із грифом МОН України: «Мовно-літературна освіта: погляд крізь роки» (2008) дисертантом підготовлено матеріал про історико-педагогічний вітчизняний досвід літературної освіти, відображено результати ретроспективного аналізу шкільної літературної освіти; «Мовна особистість учителя у художній літературі» (2008) дисертантом

дібрано проблемно-пошукові, дослідницькі і творчі завдання, уривки з текстів художньої літератури ХХ ст., які є емпіричним матеріалом для виконання літературознавчої діяльності; «Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника» (2008) і «Фахова практика вчителя-словесника» (2011) здобувачеві належить матеріал щодо особливостей організації літературно-краєзнавчої, етнографічної практик, спрямованих на розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; «Конспект уроку: від запитання до відповіді» (2010), «Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика» (2012) дисертантом підготовлено теоретичні розділи, присвячені розкриттю своєрідності літературознавчої діяльності, а саме: металітературознавчого, науково-дослідницького, усвідомлювального, оцінно-орієнтаційного, навчально-освітнього різновидів, а також розроблено завдання для виконання означених видів діяльності.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження представлено на наукових і науково-практичних конференціях, наукових читаннях, методологічних семінарах:

- *міжнародних*: «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008), «Викладач і студент: розвиток ефективного співробітництва» (Черкаси, 2010), «Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія і практика» (Суми, 2011, 2014), «Сучасні проблеми розвитку людського суспільства» (Одеса, 2011), «Інновації в освіті: компетентнісний підхід» (Алушта, 2011), «Система цінностей сучасного суспільства» (Лондон, 2012), «Художня культура і освіта: традиції, сучасність, перспективи» (Мелітополь, 2012), «Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства» (Київ, 2012), «Проблеми сучасної педагогіки в контексті розвитку міжнародних освітніх стандартів» (Одеса – Лондон, 2013), «Проблеми модернізації освітнього процесу в школі і ВНЗ» (Сімферополь, 2013), «Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці» (Київ, 2014), «Професійна підготовка студентів-філологів у контексті поліпарадигмального наукового знання» (Суми, 2014), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2014), «1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи» (Київ, 2014), «Мистецька освіта: від спадкоємності епох до новітніх технологій» (Мелітополь, 2014), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2014), «Сучасні проблеми науки й освіти – 2015» (Будапешт, 2015), «Використання медіа-технологій у підготовці вчителів: європейський та вітчизняний досвід» (Глухів, 2015), щорічні міжнародні мистецько-педагогічні *читання* пам'яті професора О. П. Рудницької (Київ, 2008 – 2014);

- *всукраїнських*: «Реалізація компетентнісного підходу у педагогічній освіті як однієї з вимог входження в європейський освітній простір» (Глухів, 2006), «Психолого-педагогічні аспекти розвитку педагогічної майстерності викладачів в умовах євроінтеграції» (Глухів, 2007), «Компетентнісно зорієнтована освіта майбутнього вчителя-словесника» (Миколаїв, 2007), «Українська культуромовна особистість вчителя: реалії та перспективи» (Глухів, 2008), «Літературний процес: від класики до постнекласики» (Київ, 2009), «Педагогічна освіта: традиції і сучасність» (Глухів, 2009), «Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан,

проблеми, перспективи» (Вінниця, 2011), «Актуальні проблеми шкільної та вищівської лінгводидактики: реалії та перспективи. Доробок наукової школи М. І. Пентилюк» (Херсон, 2011), «Художня література і екзистенційна філософія» (Переяслав-Хмельницький, 2011), «Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах неперервної освіти» (Миколаїв, 2011), «Вища педагогічна освіта України: історичний досвід та сучасні євроінтеграційні процеси» (Глухів, 2012), «Сучасний урок мови і літератури: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2012), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2012), «Проблеми освітнього і наукового контентів професійної підготовки вчителів-філологів» (Глухів, 2013), «Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування шкільної освіти» (Київ, 2015), «Професійно-творча і духовна самореалізація особистості в евристичній освіті» (Суми, 2015); Довженківські читання (Глухів, 2004 – 2014), *методологічних семінарах* «Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи» (Глухів, 2004, 2005, 2006);

- *звітних науково-практичних конференціях* НПУ імені М. П. Драгоманова (2010-2014), ГНПУ імені О. Довженка (2004-2010).

Публікації. Основний зміст і результати дослідження відображено в 76 публікаціях, 70 із них – одноосібні. Із них: 1 одноосібна монографія, 4 колективні монографії, 1 – навчальна програма, 6 – навчальних посібників, які рекомендовано МОН України до використання у ВНЗ, 36 статей у фахових наукових виданнях України, 6 статей у наукометричних фахових виданнях, 17 публікацій – у зарубіжних і вітчизняних збірниках матеріалів конференцій.

Кандидатську дисертацію зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література) на тему «Становлення шкільної літературної освіти в Україні у 1918 – 1932 рр.» захищено в 2004 році. Її матеріали в тексті докторської роботи не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (654 позиції, із них 42 – іноземною мовою), 14 додатків на 100 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 573 сторінки (основного тексту – 412 сторінок). Робота містить 10 рисунків та 19 таблиць, із них 2 рисунки і 9 таблиць у додатках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, її зв'язок із науковими плановими темами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію, методи наукового пошуку, наукову новизну і практичне значення роботи, подано відомості про апробацію й упровадження результатів дослідження, особистий внесок здобувача, наведено дані про публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні та методологічні засади дослідження розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»** – проаналізовано стан розробленості проблеми в теорії професійної педагогіки й обґрунтовано теоретичні та методологічні засади дослідження розвитку літературознавчої компетентності; уточнено сутнісні характеристики базових понять дослідження; конкретизовано наукові підходи і принципи розвитку літературознавчої компетентності.

На основі аналітичного огляду наукових студій із питань фахової освіти майбутніх учителів української мови і літератури, осмислення суспільної й освітньої практики доведено актуальність наукової проблеми формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на соціокультурному, науково-педагогічному й освітньо-практичному рівнях. За результатами осмислення та узагальнення державних освітніх документів (Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)», Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 р.), освітніх стандартів педагогічних університетів, класичної педагогічної спадщини (Х. Алчевська, Л. Білецький, О. Білецький, Ф. Буслаєв, Г. Ващенко, В. Водовозов, Б. Грінченко, Г. Гуковський, А. Дістервег, М. Драгоманов, Є. Ільїн, Я. Коменський, А. Макаренко, М. Максимович, В. Острогорський, О. Потебня, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), наукових праць (О. Богданова, Н. Волошина, Л. Мацько, Є. Пасічник, М. Пентилюк, Б. Степанишин, Г. Токмань та ін.) уточнено теоретичні положення про професійну діяльність учителя-словесника як фахівця, котрий засобами художніх, публіцистичних, наукових, літературно-критичних текстів виховує учнів як активних громадян Української держави, творчих особистостей, здійснює шкільну мовно-літературну підготовку, орієнтуючись на вітчизняні і світові досягнення з педагогічних, психологічних і філологічних наук і, таким чином, самоутверджується, розвиваючи індивідуальний стиль професійної діяльності. Обґрунтовано, що компетентний учитель української мови і літератури – це педагог з інноваційним типом мислення, обізнаний із новітніми досягненнями філологічної, педагогічної й психологічної теорії та практики, надбаннями національної і світової культури, ідеологемами класичного і новітнього літературознавчого процесу, здатний до самореалізації і самовдосконалення.

За результатами теоретичного аналізу наукових праць узагальнено світоглядні позиції розуміння літературознавчої компетентності, по-перше, як складника професійної компетентності учителя мови і літератури, що охоплює сукупність компетенцій і забезпечує процес виконання відповідної діяльності (Т. Балихіна, В. Коваль, О. Семенов, І. Соколова та ін.); по-друге, як інтегративної, багатовимірної якості особистості, що характеризує розуміння, готовність і здатність людини до постійного саморозвитку та самовдосконалення (О. Ворожбитова, В. Сидоренко, Г. Токмань, С. Шапкіна та ін.); по-третє, як ієрархічної сукупності літературознавчих знань, умінь, навичок, літературно-творчих здібностей, від яких залежить успішність виконуваних дій у процесі пізнання і осмислення літературно-художніх явищ (М. Вітошко, А. Вітченко, О. Ісаєва, Л. Петрієва, О. Ратушняк, В. Шуляр та ін.).

Теоретичні засади дослідження обґрунтовано як взаємодетерміновану сукупність поглядів, спрямованих на тлумачення конкретного явища чи процесу на загально- і конкретно-науковому рівнях дослідницького пошуку. Результати теоретичного осмислення напрацьованого досвіду і підходів сучасних дослідників до проблеми формування професійної компетентності вчителя-словесника (Н. Голуб, А. Градовський, О. Ісаєва, В. Коваль, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, С. Омельчук,

О. Семенов, В. Сидоренко, Т. Симоненко, А. Ситченко й ін.) дозволили розкрити зміст категорії «літературознавча компетентність учителя української мови і літератури» й уточнити сутність понять «учитель української мови і літератури», «компетентність», професійна компетентність учителя української мови і літератури». У науковому дискурсі (В. Андрущенко, Вол. Бондар, М. Вашуленко, П. Гусак, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, О. Падалка, Л. Суценко, Г. Філіпчук та ін.) доведено, що компетентного фахівця вирізняє наявність універсальних знань, умінь, ставлень, способів діяльності, гнучкість актуалізації, а також соціальних, громадянських навичок, володіння об'єктивною інформацією про рівень власного інтелектуального розвитку. Наразі затребуваними є вчителі української мови і літератури з розвиненою національною свідомістю, які спонукають учнів до вироблення власних позицій щодо розуміння ними світу і себе в ньому шляхом осмислення літературно-художніх образів, здійснення дослідницької діяльності, пошуку істинних смислів кожного мистецького явища із використанням елементів новітнього літературознавства (В. Дончик, М. Жулинський, М. Наєнко, Д. Наливайка, М. Павлишин, С. Павличко, А. Ткаченко та ін.).

Узагальнення дослідницьких напрацювань (Н. Бібик, Вол. Бондар, П. Гусак, О. Пометун, О. Савченко, С. Сисоєва, І. Соколова, Л. Хоружа та ін.) дозволило розглядати компетентність у якості особистісно-професійного утворення, деталізованого комплексом ціннісних орієнтирів, здібностей, ставлень, набутих знань, умінь, способів діяльності, досвіду як множини індивідуально-особистісних та професійно-діяльнісних якостей, що інтегруються в мотиваційно-ціннісну, інтелектуально-змістову, функціонально-процесуальну цілісність і забезпечують усвідомлене здійснення професійної діяльності. Відтак професійну компетентність учителя української мови і літератури охарактеризовано як цілісний динамічний багаторівневий комплекс індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей особистості, що забезпечують творче використання набутих цінностей, компетенцій і досвіду у фаховій діяльності.

Осмислення теоретичних засад і дефініцій дало змогу визначити орієнтири дослідження, конкретизовані такими узагальненнями: літературознавча компетентність охоплює сукупність мотивів, ціннісних орієнтирів, знань, умінь, навичок, філологічних здібностей, естетичного смаку та інших особистісних якостей; літературознавча компетентність – це особистісно-професійне утворення, що увиразнює рівень сформованості професійної компетентності вчителя-словесника; від рівня сформованості літературознавчої компетентності значною мірою залежить успішність професійної діяльності учителя української мови і літератури.

На основі теоретичного аналізу праць у галузі філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Філіпчук та ін.) і методології (Вол. Бондар, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Лутай, Є. Хриков та ін.) методологічні засади визначено як найвищу форму наукового знання, що дає змогу виявити істотні зв'язки, засадничі положення з предмета дослідницького інтересу. Водночас систематизація методологічних засад дослідження в межах чотирьох рівнів методології зумовила всебічне осмислення розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як спеціально організованого динамічного процесу розв'язання наукової проблеми. Обґрунтовано доцільність використання

концептуальних положень аксіології, екзистенціалізму, системології, синергетики, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, інтегративного, герменевтичного, креативного підходів. Реалізація ідей аксіології (В. Андрущенко, І. Бех, В. Огнев'юк, О. Шевнюк та ін.) уможливила концептуалізацію ціннісних смислів професійної діяльності вчителя-словесника як ефективного способу становлення майбутніх фахівців із індивідуальним стилем професійної діяльності. Звернення до екзистенційного підходу (М. Бердяєв, М. Бубер, А. Камю, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер та ін.) й зокрема екзистенціалізму в літературознавстві (Іван Багряний, Василь Барка, В. Підмогильний, Тодось Осьмачка, Василь Стус та ін.) дало змогу розглядати професійну підготовку майбутніх учителів української мови і літератури як процес становлення національно свідомих, громадянськи відповідальних, творчих фахівців, здатних самореалізовуватися, формувати індивідуальний стиль професійної діяльності. Використання наукових положень системології (С. Архангельський, В. Афанасьєв, І. Блауберг, В. Ганзен, М. Каган, Ю. Лотман та ін.) дозволило обґрунтувати літературознавчу компетентність як складне особистісно-професійне утворення, що характеризується цілісністю, емерджентністю, взаємозумовленістю структурних і функціональних компонентів, а її розвиток – як цілеспрямований процес становлення студента як творчої особистості. Реалізація ідей синергетики (В. Аршинов, В. Буданов, О. Вознюк, С. Курдюмов, Дж. Ніколс, І. Пригожин та ін.) зумовила осмислення літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в аспекті самоорганізації, а процес її розвитку – відповідно до закономірностей еволюційних процесів, що забезпечують активізацію потенційних можливостей і здібностей студентів, їхню ініціативність у пошуку і створенні власних траєкторій саморозвитку. Використання особистісно зорієнтованого підходу (Ш. Амонашвілі, О. Пехота, В. Рибалка, В. Семиченко та ін.) дозволило врахувати індивідуальні позиції майбутніх учителів української мови і літератури в умовах спеціально створеного літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища. Упровадження діяльнісного підходу (Г. Балл, А. Вербицький, Л. Виготський, Г. Костюк, А. Маслоу, С. Смирнов та ін.) дозволило уточнити мету і зміст професійної підготовки майбутніх учителів-словесників. Урахування компетентнісного підходу (Н. Бібік, Вол. Бондар, В. Кремень, В. Луговий, О. Пометун, О. Савченко та ін.) дало змогу посилити практичну спрямованість освітніх процесів за умови збереження фундаментальності професійної освіти. Доведено, що використання ідей означених наукових підходів як методологічного підґрунтя забезпечує цілісність педагогічного процесу розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У другому розділі – **«Концептуальні основи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»** – висвітлено загальну організацію, методика виконання дослідження; розкрито сутність літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням поліпарадигмальності педагогічної науки; обґрунтовано структуру і зміст досліджуваного утворення, процес його формування й розвитку в контексті особистісно-професійного становлення майбутніх учителів української мови і літератури як творчих фахівців.

Загальну методику дослідження позиціоновано як сукупність операцій, дій, методів, прийомів, засобів вірогідного, цілісного отримання та первинного опрацювання емпіричного матеріалу з конкретної наукової проблеми. Дослідницький пошук спрямовували на реалізацію гіпотези: формування та розвиток літературознавчої компетентності буде більш ефективним за умови впровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури розробленої системи, що охоплює мету, завдання, концептуально-теоретичний, методико-технологічний, оцінно-результативний блоки, цілісно реалізується як синергетична педагогічна система відповідно до соціального замовлення, сучасних і перспективних потреб загальноосвітніх навчальних закладів у компетентних фахівцях.

Відповідно до методологічного підґрунтя розкрито сутність літературознавчої компетентності крізь призму: системного підходу – як структурної цілісності, що синтезує особистісні мотиви, ідейно-ціннісні орієнтири, інтереси, фахові знання, вміння, здібності щодо пізнання, оцінювання та інтерпретації літературно-художніх явищ; синергетики – як відкритої системи, якій властиві характеристики самоорганізації, саморегуляції, саморозвитку; екзистенціалізму – як інтегративного індивідуально-особистісного утворення, що обумовлює його свідомий вибір, власну позицію й вияв активності у відтворенні взаємодії літературознавчої науки і шкільної літературної освіти; аксіологічного підходу – як індивідуально-особистісної цінності майбутніх учителів української мови і літератури; особистісно зорієнтованого підходу – як синтетичного утворення, динаміка якого пояснюється цілісним особистісним і професійним становленням майбутніх учителів-словесників; діяльнісного підходу – як особистісно-професійного утворення, що охоплює мотиви, інтереси, цінності, знання, уміння, навички та професійний досвід; компетентнісного підходу – як складного особистісно-професійне утворення, що забезпечує професійно-функціональну реалізацію певних видів фахової діяльності вчителя-словесника і ґрунтується на володінні інтелектуальною, перцептивною, текстологічною, рефлексивною, герменевтичною, інтерпретаційною, читацькою, літературною, культурознавчою, мистецтвознавчою, етичною, дискурсивною, інформаційною, дослідницькою, евристичною, креативною, психологічною, педагогічною, методичною і технологічною компетенціями. На основі експлікації означених положень встановлено, що літературознавча компетентність майбутніх учителів української мови і літератури – це особистісно-професійний феномен, що інтегрує індивідуально-особистісні (мотиви, цінності, ставлення, філологічні здібності, естетичний смак) і професійно-діяльнісні (знання, вміння, навички) якості, які забезпечують готовність виконувати літературознавчу діяльність як підґрунтя професійної діяльності, подальшої самореалізації і професійного самовдосконалення.

Обґрунтовано цілісну сутність досліджуваного феномену та його проявів в аспектах: особистісної самоідентифікації й самоорганізації; діялісно-процесуальному; взаємодії з соціокультурним і професійним оточенням. Розкрито значення літературознавчої компетентності в структурі особистісно-професійного профілю майбутніх учителів української мови і літератури. Встановлено, що літературознавча компетентність як індивідуальна підготовленість студентів до успішного виконання професійної діяльності деталізує результати професійно-

освітньої підготовки майбутніх учителів української мови і літератури комплексом складників освітньо-кваліфікаційної характеристики, що узгоджені з професіограмою такого фахівця. Як складник професійної компетентності літературознавча компетентність передбачає оволодіння низкою компетенцій, що реалізуються в професійній діяльності. Як підґрунтя педагогічної майстерності досліджуваний феномен уможлиблює утворення індивідуального стилю професійної діяльності вчителя української мови і літератури.

На основі синтезу й узагальнення досліджень про категорію професійної компетентності та її формування в майбутніх фахівців (Н. Бібік, Вол. Бондар, Л. Гусак, П. Гусак, Н. Дем'яненко, В. Коваль, О. Пометун, О. Савченко, І. Шапошникова та ін.), фундаментальних положень психологічних теорій про структуру особистості, діяльність, професійний розвиток (В. Давидов, Г. Костюк, К. Платонов, В. Рибалка, В. Семиченко та ін.), психологічних механізмів читання і розуміння літературних текстів (Л. Виготський, Н. Михальчук, Н. Чепелева та ін.), напрацювань у галузі методики навчання української й зарубіжної літератури (Л. Бутенко, А. Вітченко, Н. Волошина, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошниченко, Є. Пасічник, А. Ситченко, Б. Степанишин, В. Уліщенко та ін.) уточнено сутність структури літературознавчої компетентності як динамічної цілісності взаємопов'язаних індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей, що інтегровано відображає особистісно-професійну характеристику індивіда в межах мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового та праксеологічно-рефлексивного компонентів (рис. 1).

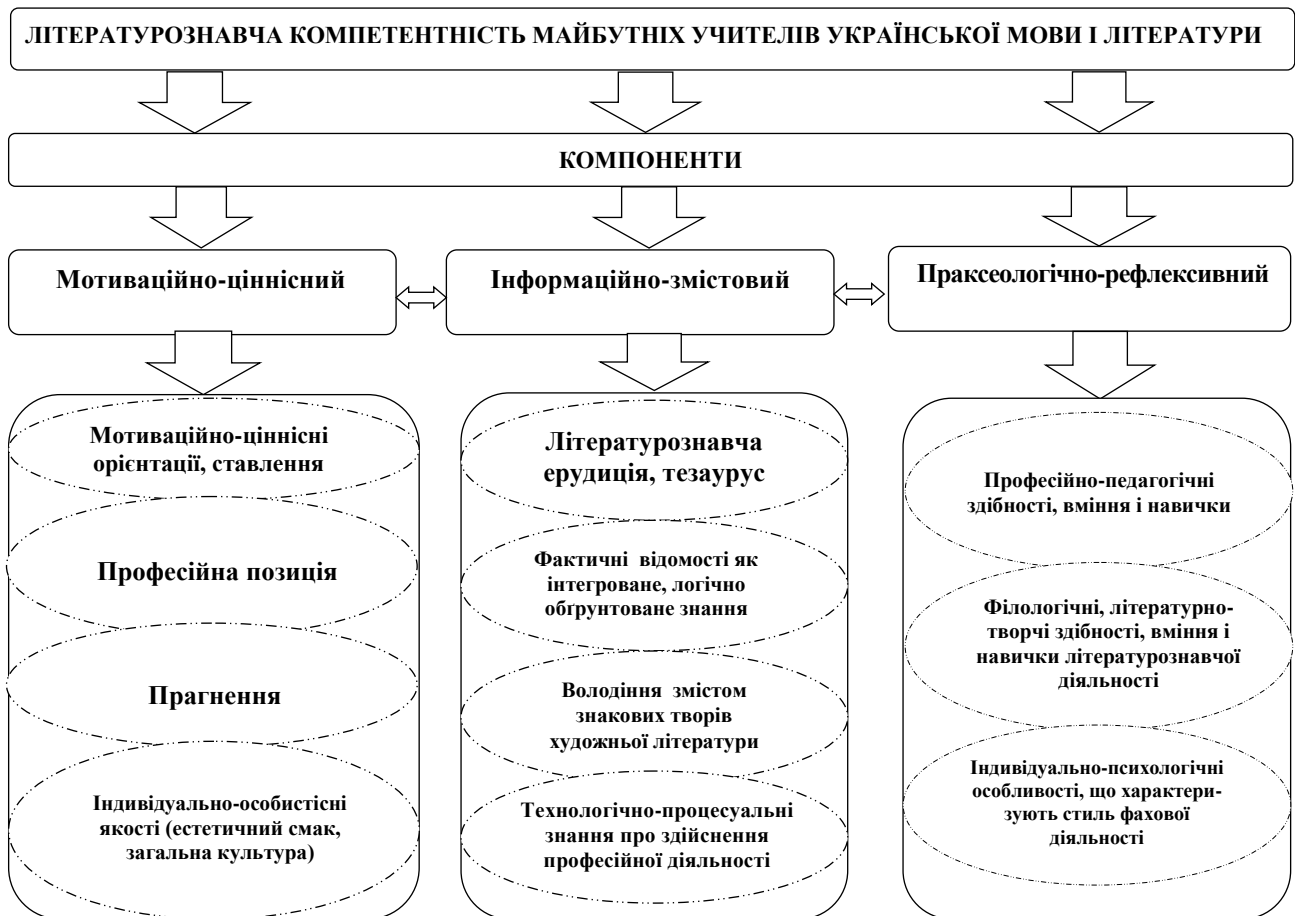

Рис. 1. Структура літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Графічно відтворене розуміння структури літературознавчої компетентності увиразнює її сутність в аспектах: інтеграції індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних характеристик досліджуваного феномену та диференціації компонентів – мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового, праксеологічно-рефлексивного. Мотиваційно-ціннісний компонент пов'язаний із процесами відповідального опанування й використання фундаментальних знань, умінь і навичок як способів виконання окремих дій взаємодії реципієнта з літературними творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному, художньо-творчому рівнях розуміння змісту і форми текстів й апелює до естетичних смаків, загальної та професійної культури майбутніх учителів української мови і літератури. Інформаційно-змістовий компонент характеризує змістову своєрідність літературознавчої діяльності, що деталізується ерудицією, тезаурусом, володінням фундаментальними, фактичними, технологічно-процесуальними, інтегрованими знаннями про фахову діяльність учителя-словесника. Практично-рефлексивний компонент конкретизує психолого-педагогічну сутність літературознавчої діяльності й охоплює комплекс професійно-педагогічних здатностей (здатність створювати проблемні, професійно-рольові ситуації, імпровізації та аналізувати їх, осмислено добирати й оптимально використовувати численні методи та прийоми опрацювання літературних творів за умови збереження і відтворення цілісності змісту й художньої форми), філологічних і літературно-творчих здібностей (образне сприймання дійсності, відтворювальна (мовленнєва) уява, здатність до світоглядної інтерпретації, емоційна й інтонаційна виразність мовлення, лінгвістична спостережливність, лінгвістична пам'ять, здатність до мистецької рефлексії в осмисленні літературно-творчих явищ), а також умінь і навичок професійно-педагогічної і літературознавчої діяльності, самостійної роботи з фахової самоосвіти, самовдосконалення, індивідуально-психологічних особливостей, що характеризує індивідуальний стиль професійної діяльності вчителів-словесників.

На підґрунті висвітлених позицій концептуалізовано ідеї, що детермінують процеси формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: літературознавча компетентність – складник професійної компетентності, яка сприяє глибокому усвідомленню й адекватній інтерпретації художніх, літературно-критичних і наукових текстів, становленню учнів як творчих особистостей засобами ефективною інтелектуально-змістовою, емоційно-виражальною та художньо-творчою взаємодією реципієнта з твором; літературознавча компетентність розвивається в індивідуально-особистісному і професійно-діяльнісному аспектах, зумовлює активізацію механізмів сприймання, розуміння, осмислення, інтерпретації творів, раціонально-творче використання літературознавчих знань відповідно до ідеї рекурентності, а також реалізацію умінь декодувати літературно-художні явища; результативність розвитку літературознавчої компетентності забезпечується гармонійним поєднанням індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей.

У розділі розкрито своєрідність формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх фахівців як процесу, що відбувається цілісно на основі взаємодії реципієнта з літературним твором на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному, художньо-творчому рівнях і, водночас, поетапно – в межах

особистісно-професійного розвитку, конкретизованого механізмами професійного становлення, професійної активності, професійного зростання, професіоналізації (Г. Балл, В. Бодров, О. Гура, С. Дружилов, В. Дружинін, Г. Костюк, О. Кучерявий, Д. Опанін, В. Рибалка, Є. Рогов, В. Семиченко, Г. Цветкова, В. Ягупов та ін.).

Механізм розвитку досліджуваного феномену у вимірі професійного становлення забезпечується виконанням літературознавчої діяльності, деталізованої складовими процесів безпосередньої та опосередкованої комунікації, а також утворенням внаслідок цього умовно диференційованих концептуально-суб'єктних образів «Я-особистість», «Я-фахівець», «Я-професіонал»: 1) «Я – особистість» – у площині самосвідомості на основі усвідомленого вибору кожним суб'єктом освітнього процесу конкретного виду діяльності, підходу, форми й алгоритму осмислення літературно-художніх явищ; 2) «Я – фахівець» – передбачає зосередження індивіда на виконанні обраного виду чи атрибуту літературознавчої діяльності, узгодження з ним інших різновидів активності; 3) «Я – професіонал» – реалізується у площині комунікації в умовах істотного збільшення кількості безпосередніх контактів із людьми з інших соціальних чи професійних груп, пріоритетності діалогічної та полілогічної форм комунікації шляхом засвоєння нових соціально-професійних ролей, установа й усвідомлення їх значення для виконання обраного виду літературознавчої діяльності.

Механізм розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в контексті особистісного становлення зумовлюється процесами: 1) виникнення, осмислення і розв'язання труднощів та суперечливих ситуацій літературознавчої діяльності у процесі професійної підготовки; 2) дослідження індивідуально-особистісної структури фахівців із метою виокремлення й наукового обґрунтування комплексу індивідуально-особистісних та професійно-діяльнісних якостей; 3) визначення закономірностей, чинників і оптимальних шляхів особистісного становлення у процесі професійної підготовки.

На основі розгляду означених механізмів формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури узагальнено концептуальну ідею дослідження, що полягає в розумінні процесу розвитку літературознавчої компетентності як динамічного руху від одного етапу до іншого, що відбувається в часі, за змістом, обсягом і спрямуванням взаємодії реципієнтів із літературними творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному і художньо-творчому рівнях, і таким чином сприяє їхньому становленню як творчих фахівців.

У третьому розділі – **«Розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників у сучасній освітній практиці»** – схарактеризовано сучасний стан професійної підготовки майбутніх учителів-словесників у контексті становлення літературознавчої компетентності; обґрунтовано критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; виявлено історико-культурні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні чинники розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Розкрито професійну підготовку майбутніх учителів української мови і літератури як відкриту, цілісну, багатовимірну систему, зміст і процес якої

зумовлюється синтезом стратегічних цілей, пріоритетних завдань, провідних наукових підходів і принципів, спроектованих результатів, оптимально дібраних методико-технологічних засобів. Головним результатом позиціоновано готовність майбутніх учителів до професійної діяльності та самореалізації, а одним із інтегративних утворень, що її характеризує, – літературознавчу компетентність.

На основі аналізу нормативної документації, науково-методичного забезпечення освітніх процесів охарактеризовано провідні ознаки професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури: оновлення нормативно-законодавчого підґрунтя і розроблення галузевих стандартів професійної підготовки відповідно до Національної рамки кваліфікацій; модернізація стратегій, змісту, форм і технологій освіти на засадах філософії націєнтризму, лінгвофілософії, логодїцеї, фундаменталізації, відкритості, інформатизації, інтердисциплінарності, практико-зорієнтованості, регіоналізації, диверсифікації; засвоєння психотерапевтичних функцій мистецтва і, зокрема, художнього слова в роботі з особистостями різних вікових категорій, соціальних груп; оволодіння комунікативними, технологічними навичками; збагачення науково-освітнього контенту в результаті адаптування здобутків теоретичного й емпіричного зарубіжного літературознавства, прогресу літературно-художньої практики; підвищення значущості інтелектуально-творчого потенціалу особистості тощо.

Установлено, що для прогресу літературознавчої компетентності доцільно постійно визначати нові цільові настанови, чітко виокремлювати завдання для розвитку критичного мислення студентів, активізувати їхні потреби поглиблювати рівень літературознавчої обізнаності, підтримувати їх у самопідготовці, розв'язанні непередбачуваних ситуацій, змінах соціальних ролей, саморозвитку, посилювати практичний аспект професійної підготовки на основі виконання різних видів літературознавчої діяльності, імпровізацій, створення й розгляду імітаційно-рольових ситуацій відповідно до своєрідності майбутньої професійної праці.

Відповідно до розробленої структури літературознавчої компетентності, результатів теоретичного аналізу освітньої практики і, зокрема, змісту професійної підготовки педагогів-філологів конкретизовано критеріальний комплекс сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: мотиваційно-орієнтаційний критерій (показники: професійно-ціннісні орієнтації, професійний інтерес, потреба в досягненнях); інформаційно-когнітивний критерій (показники: науково-теоретична обізнаність, володіння універсальними здатностями щодо пізнання, мислення, ступінь володіння метамовою літературознавства, здатність до інтелектуальної й читацької рефлексії); афективно-регулятивний критерій (показники: емоційно-образна розвиненість, емпатійність, емоційна гнучкість, здатність до професійної саморегуляції); праксеологічний критерій (показники: вміння і навички виконувати різні види професійно-педагогічної і літературознавчої діяльності; володіння механізмами читання й розуміння літературно-художніх творів, літературно-критичних оглядів, наукових праць; володіння прийомами аналізу, інтерпретації художніх творів). Охарактеризовано п'ять рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: індиферентно-наслідувальний, репродуктивний, конструктивний, адаптивно-професійний, творчий.

З урахуванням результатів вивчення наукових студій із проблем професійної, педагогічної, філологічної освіти і досвіду освітньої практики, виокремлено чинники та закономірності розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. З-поміж історико-культурних чинників: розширення українського соціуму, утвердження пріоритету інформаційно-комунікаційних технологій, пріоритетний розвиток соціальних мереж, індустрії розваг, домінування медіаосвіти і дистанційних форм навчання, стихійність і строкатість інформаційного контенту, оновлення соціокультурного простору під впливом становлення теорії людського капіталу та формування суспільства знань, переорієнтація системи життєвих цінностей і моделі життєдіяльності людини, невисокий рівень загальної культури суспільства загалом і читацької культури зокрема, зниження авторитету педагогічної професії й інтересу до опанування художніх творів вітчизняної літератури, еkleктичний характер літературного простору, множинність літературознавчої методології, домінування кліпового художнього мислення тощо; соціально-психологічні чинники: негативні тенденції, які виникли на тлі деградації суспільної моралі й громадянської думки, нехтування перспективами національного і духовного розвитку українців, що зумовило поширення громадянської позиції про соціально успішну людину як матеріально забезпечену й незалежну; встановлення моделей поведінки з домінуванням матеріальних інтересів, зниженням критеріїв оцінювання своїх вчинків і підвищення агресивності в стосунках із зовнішнім світом; психолого-педагогічні чинники: специфіка гуманітарного знання; емоційно-чуттєва атмосфера; особистий приклад викладача; індивідуально-особистісні якості студента; ефект цілепокладання; ідеї інтегративного, герменевтичного, креативного підходів; принципи наступності, доступності, науковості, співтворчості; зорієнтованість професійної освіти на когнітивну, дослідницьку, власне практичну діяльність студентів як основу літературознавчої діяльності; зміст взаємодії і спілкування на заняттях; потенціал літературознавчої діяльності в опануванні навчальних курсів, організації практик, що забезпечує взаємодію літературознавчої і професійної діяльності вчителя-словесника.

Виокремлені чинники було враховано в розробленні та експериментальному впровадженні системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

У четвертому розділі – **«Система формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»** – теоретично обґрунтовано розроблені систему, педагогічну технологію й визначено методико-технологічні засоби формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки у педагогічних університетах.

Розглянуто систему формування та розвитку літературознавчої компетентності як відкрите для зовнішніх впливів складне утворення, що відображає цілісність процесу, деталізоване складовими перспективно-цільового, науково-теоретичного, методико-технологічного, оцінно-результативного блоків (рис. 2), і презентоване у вигляді складної теоретичної моделі.

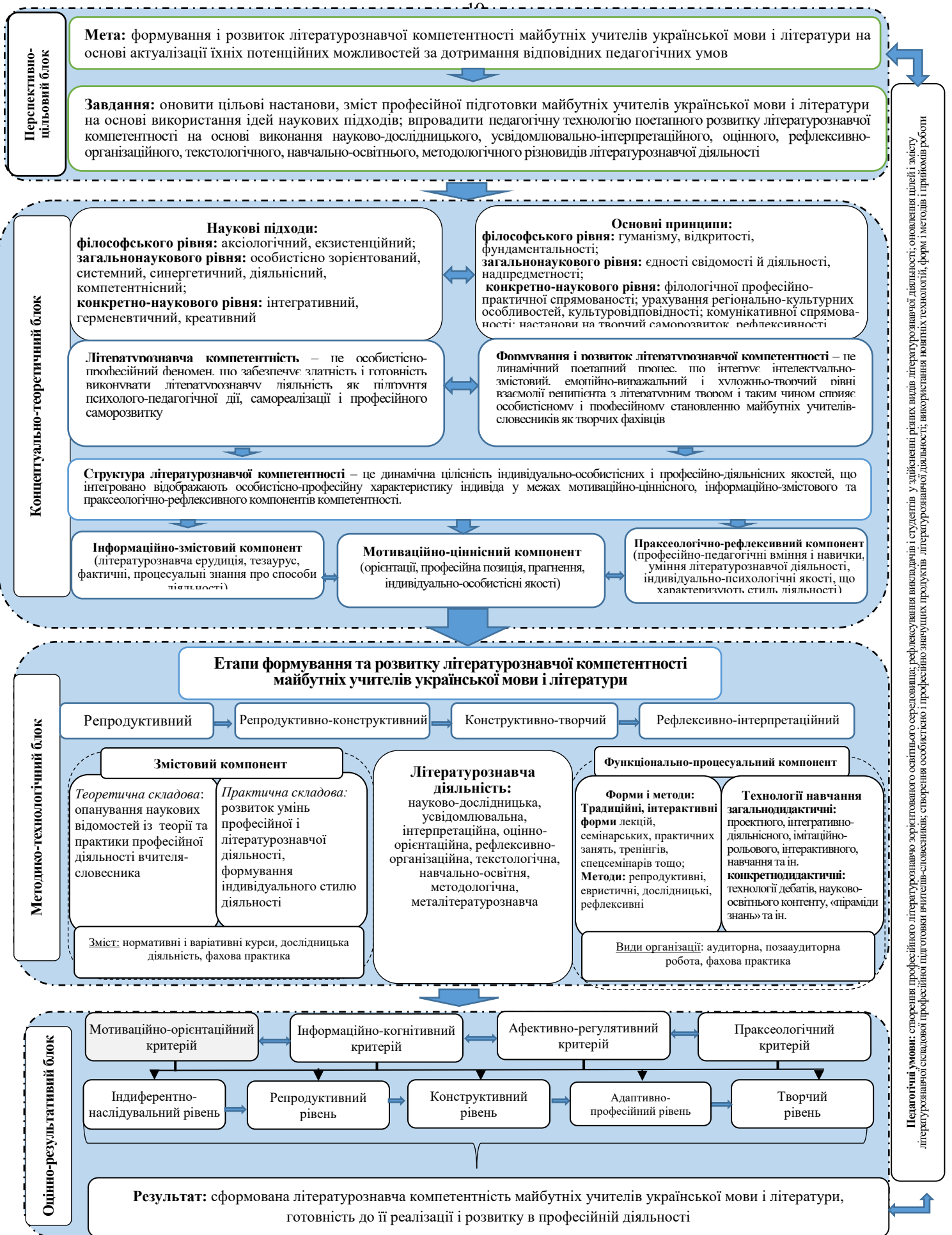

Рис. 2. Модель системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

У перспективно-цільовому блоці розкривається мета системи: з урахуванням соціального замовлення, завдань державних програм, освітніх стандартів забезпечити розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на основі актуалізації їхніх потенційних можливостей та дотримання відповідних педагогічних умов. У концептуально-теоретичному блоці висвітлюються наукові підходи й основні принципи формування та розвитку досліджуваного утворення, диференційовані за філософським, загально-, конкретнонауковим рівнями дослідження; відображено компонентну структуру літературознавчої компетентності, процес її розвитку в майбутніх учителів української мови і літератури. Методико-технологічний блок охоплює педагогічну технологію та методико-технологічні засоби поетапного розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Цей процес конкретизовано двома компонентами: змістовим, що увиразнює цільові настанови та змістові засади теоретичної і практичної складових професійної підготовки майбутніх учителів-словесників; функціонально-процесуальним, що характеризує логіку й механізми розвитку літературознавчої компетентності в єдності традиційних та інноваційних форм, методів, загально- і конкретнодидактичних технологій. Системотвірним компонентом є багатопланова літературознавча діяльність, деталізована науково-дослідницьким, усвідомлювально-інтерпретаційним, оцінно-орієнтаційним, рефлексивно-організаційним, текстологічним, навчально-освітнім, методологічним, металітературознавчим різновидами. Оцінно-результативний блок репрезентує критерії і рівні сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів та готовність до реалізації і розвитку означеного утворення у професійній діяльності як кінцевий результат розробленої системи.

Упровадження системи у процес професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури відбувається за дотримання таких педагогічних умов: створення професійного літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища у вищому педагогічному навчальному закладі; оновлення змісту літературознавчої складової професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням новітніх підходів і принципів; розроблення особистісно й професійно значущих продуктів літературознавчої діяльності; використання інноваційних технологій навчання, інтерактивних форм, методів, прийомів організації освітнього процесу; рефлексування викладачів та студентів у виконанні літературознавчої діяльності.

У розділі проаналізовано процес розвитку літературознавчої компетентності за чотирма етапами педагогічної технології, завданнями яких передбачено опанування наукових відомостей про сутність, структуру, різновиди, механізми, результати літературознавчої діяльності, закономірності, особливості її змісту, набуття відповідно до визначених у структурі умінь і навичок, формування індивідуального стилю діяльності. Перший етап – репродуктивний – підготовка студентів до переходу від інтуїтивної, ситуативно-епізодичної літературознавчої діяльності до цілісної, системної; другий – репродуктивно-конструктивний – поглиблення мотивації студентів в оволодінні теорією і практикою літературознавчої діяльності; формування професійного розуміння мистецької сутності художньої літератури; забезпечення усвідомленого засвоєння теоретико- й історико-літературних знань, що складає ядро

інформаційно-змістового компонента літературознавчої компетентності; сприяння розвитку конструктивно-творчого способу літературознавчої діяльності; третій – конструктивно-творчий – формування в майбутніх фахівців творчого підходу до професійної діяльності; четвертий – рефлексивно-інтерпретаційний – стимулювання потреби в досягненнях; утвердження світоглядної позиції стосовно літературознавчої діяльності як способу самореалізації та самоактуалізації вчителя української мови і літератури; поглиблення науково обґрунтованих відомостей про зміст, різновиди, закономірності літературознавчої діяльності; формування індивідуального стилю професійної діяльності.

Розкрито своєрідність технології поетапного формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, конкретизовано й обґрунтовано основні її механізми: уточнення цільових настанов, оновлення змісту літературознавчої складової професійної підготовки й окремих навчальних курсів; виконання завдань, що забезпечують актуалізацію філологічних і літературно-творчих здібностей, а також утвердження світоглядної позиції про ціннісні смисли професійної діяльності вчителя з творчим рівнем літературознавчої компетентності. Доведено, що вибір організаційних форм, методів, освітніх технологій як комплексу методико-технологічних засобів формування та розвитку літературознавчої компетентності зумовлюється розумінням тексту як провідного об'єкта усвідомлювально-інтерпретаційного, науково-дослідницького, оцінно-орієнтаційного, текстологічного, навчально-освітнього різновидів літературознавчої діяльності. Обґрунтовано, що розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури сприяє застосування інноваційно зорієнтованих загальнодидактичних технологій: модульного, проектного, інтегративно-діяльнісного, імітаційно-рольового, інтерактивного, контекстного навчання та саморозвитку особистості; конкретнодидактичних технологій: діалогових технологій; технології розвитку критичного мислення через читання й письмо (технології дебатів, науково-освітнього контенту, «піраміди знань»); технології педагогічних і літературно-творчих майстерень; технології формулювання й виконання творчих літературознавчих завдань; технології сприймання художнього твору як тексту культури; технології створення інтерпретаційних моделей осмислених творів. Означені технології зумовлюють розвиток творчої активності студентів, здатність до формулювання, наукового обґрунтування самостійних суджень, здійснення аналізу й узагальнення результатів літературознавчої та педагогічної діяльності.

Установлено, що найбільш дієвими для формування та розвитку літературознавчої компетентності є інтерактивні методи: імітаційно-рольові та ділові ігри, ситуаційний аналіз та ін. Означені методи класифіковано за рівнем самостійності й активності студентів у літературознавчій діяльності. Репродуктивні методи застосовуються на заняттях літературознавчих курсів у таких формах організації навчальної діяльності: лекція, робота студентів із інформаційним матеріалом, «екскурс у минуле». Евристичні методи використовуються під час проблемних лекцій, бесід, ділових ігор, семінарів, тренінгів, диспутів, засідань «круглого столу», дебатів. Дослідницькі методи практикуються у процесі лекцій із елементами дослідження, створення «літературознавчої скарбнички» вчителя-філолога, участі в засіданнях «педагогічних майстерень», «літературознавчих віталень», «майстерні художника

слова», виступу на конференції, представленні й захисту індивідуального дослідницького проекту, результатів навчально-пошукової чи науково-дослідницької діяльності. Рефлексивні методи застосовуються в таких формах роботи, як складання індивідуального освітнього маршруту, проектування, розроблення й подальша підтримка власного сайту, створення науково-педагогічного відкритого контенту, «портфеля досягнень».

Обґрунтовано, що розвиток літературознавчої компетентності забезпечується використанням дидактичних засобів (форм, технологій, методів) як певної цілісності, що увиразнює послідовність і ефективність виконання літературознавчої діяльності як підґрунтя психолого-педагогічної дії, складова професійної праці вчителя-словесника.

У п'ятому розділі – **«Експериментальна перевірка системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури»** – охарактеризовано експериментальну перевірку розробленої системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури; висвітлено результати констатувального та формувального етапів педагогічного експерименту.

Експериментальна перевірка ефективності системи формування та розвитку літературознавчої компетентності здійснювалась у три етапи: утворення контрольних (КГ), експериментальних груп (ЕГ), виявлення рівнів сформованості літературознавчої компетентності в майбутніх учителів української мови і літератури в умовах традиційного процесу професійної підготовки (аналітико-констатувальний етап); створення професійного літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища, здійснення цілеспрямованого впливу на студентів ЕГ (моделювально-формувальний етап); аналіз результатів експериментальної перевірки; розроблення прогностичних рекомендацій щодо впровадження системи формування та розвитку літературознавчої компетентності (узагальнювально-підсумковий етап), що відображають загальну логіку пошуку, взаємопов'язані між собою і підпорядковані загальній меті педагогічного експерименту.

Завдання першого етапу: визначити інструментарій педагогічної діагностики рівнів сформованості літературознавчої компетентності; сформулювати гіпотези; відібрати необхідну кількість експериментальних об'єктів; вибрати методи математичного опрацювання результатів експерименту; продіагностувати дійсний стан сформованості рівнів літературознавчої компетентності в умовах традиційного навчання майбутніх учителів української мови і літератури. Дослідно-експериментальна робота відбувалась на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, класичних ВНЗ – Київського університету імені Бориса Грінченка, РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка, Рівненського державного гуманітарного університету, Севастопольського міського гуманітарного університету, Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. Загальна кількість респондентів, залучених на різних етапах проведення педагогічного експерименту, – 1065, із них 896 студентів (448 студентів у контрольній

(КГ) і 447 – в експериментальній групі (ЕГ)), 56 науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, 113 учителів української мови і літератури загальноосвітніх навчальних закладів Вінницької, Київської, Луганської, Рівненської, Сумської, Харківської, Херсонської областей.

Перевірку припущення про те, що рівні сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури є недостатніми, а склад ЕГ і КГ якісно і кількісно подібний, здійснено за результатами: 1) тривалих педагогічних спостережень у системі професійної підготовки; 2) виявлення частоти та якості виконання студентами навчальних і наукових досліджень літературознавчого характеру, проблемно-пошукових, творчих завдань; 3) з'ясування частоти ініціатив щодо участі в наукових семінарах, конференціях, конкурсах, олімпіадах, інтелектуальних форумах із літературознавчих проблем; 4) аналізу відповідей модифікованих опитувальників комплексного характеру: «Карта інтересів», «Фактори привабливості професії» В. Ядова, Н. Кузьміної, А. Реана, «Мотивація учіння студентів», «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, діагностики «Спрямованості особистості» В. Басса; 5) тестування; 6) самооцінки рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Відповідно до результатів діагностики було схарактеризовано загальний стан готовності студентів до виконання літературознавчої діяльності. Шкала вимірювань обмежувалась п'ятьма рівнями: «індиферентно-наслідувальним» (ІН), «репродуктивним» (Р), «конструктивним» (К), «адаптивно-професійним» (АП), «творчим» (Т)), що не суперечить можливості використання χ^2 -критерію Пірсона. На основі узагальнення отриманих результатів підтверджено припущення про недостатність сформованості рівнів літературознавчої компетентності. На початку експерименту з-поміж респондентів контрольних і експериментальних груп переважали студенти з індиферентно-наслідувальним, репродуктивно-конструктивним і конструктивним рівнями сформованості мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового, праксеологічно-рефлексивного компонентів літературознавчої компетентності.

На моделювально-формувавальному етапі експериментальної роботи перевірялася результативність системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Процес розвитку був керованим і здійснювався за дотримання обґрунтованих педагогічних умов: 1) створення літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища; 2) оновлення змісту літературознавчої складової професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури; 3) використання інноваційних технологій навчання, інтерактивних форм, методів, прийомів організації освітнього процесу; 4) розроблення особистісно і професійно значущих продуктів літературознавчої діяльності; 5) рефлексування викладачів і студентів у літературознавчій діяльності.

Науково-методичне забезпечення педагогічного експерименту охоплювало: програму інтегрованого спецкурсу: «Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури», рекомендовану МОН України; підготовлені у співавторстві навчальні посібники: «Мовно-літературна освіта: погляд крізь роки», «Мовна особистість учителя у художній літературі», «Навчальні й наукові дослідження з дисциплін літературознавчого циклу», «Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика», «Фахова практика вчителя-словесника»,

«Конспект уроку: від запитання – до відповіді» для використання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на освітніх рівнях «бакалавр» і «магістр». Під час формульованого етапу проводилися контрольні зрізи (анкети, тести та завдання для діагностування рівнів сформованості літературознавчої компетентності), що дали змогу оцінювати ефективність запропонованих заходів та, в разі необхідності, вносити зміни. Цілеспрямований експериментальний вплив здійснювався на всі компоненти літературознавчої компетентності (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-змістовий, праксеологічно-рефлексивний).

На узагальнювально-підсумковому етапі експериментальної перевірки результативності системи формування та розвитку літературознавчої компетентності встановлено істотні зміни у рівневій диференціації студентів ЕГ порівняно зі студентами з КГ за мотиваційно-ціннісним, інформаційно-змістовим і праксеологічно-рефлексивним компонентами. Про позитивну динаміку рівнів сформованості літературознавчої компетентності за цими компонентами у студентів ЕГ і КГ на аналітико-констатувальному й моделювально-формульовальному етапах експериментальної роботи свідчать дані, представлені нижче в таблиці 1 та відповідних діаграмах.

Таблиця 1

Результати діагностування рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури

Компоненти літ. ком-ті	Етапи експерименту	Групи	Рівні сформованості літературознавчої компетентності									
			ІН		Р		К		АП		Т	
			%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ	%	ЕГ-КГ
Мотиваційно-ціннісний	Констат.	КГ	20,98	1,59	28,57	-2,01	25,44	0,89	15,62	0,67	9,39	-1,14
		ЕГ	22,57		26,56		26,33		16,29		8,25	
	Формув.	КГ	19,86	-13,84	25,89	-14,73	23,43	10,72	18,08	10,72	12,74	7,14
		ЕГ	6,02		11,16		34,15		28,79		19,88	
Інформаційно-змістовий	Констат.	КГ	29,91	1,51	35,93	2,46	16,74	-0,67	10,94	1,57	6,48	-1,80
		ЕГ	31,42		38,39		16,07		9,37		4,68	
	Формув.	КГ	28,56	-18,97	32,81	-18,31	18,30	18,08	12,50	11,83	7,81	7,36
		ЕГ	9,59		14,50		36,38		24,33		15,17	
Праксеологічно-рефлексивний	Констат.	КГ	28,30	0,20	32,10	1,60	22,00	0,50	10,30	-1,00	7,30	-1,30
		ЕГ	28,50		33,70		22,50		9,30		6,00	
	Формув.	КГ	24,70	-16,50	28,60	-15,00	25,00	12,90	11,80	11,20	9,90	7,40
		ЕГ	8,20		13,60		37,90		23,00		17,30	

Результати діагностування рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за мотиваційно-ціннісним компонентом свідчать про збільшення відсотка студентів із конструктивним (К), адаптивно-професійним (АП) та творчим рівнями (Т), і, відповідно, суттєве зменшення відсотка студентів з індіферентно-наслідувальним (ІН) і репродуктивним (Р) рівнями в експериментальній групі.

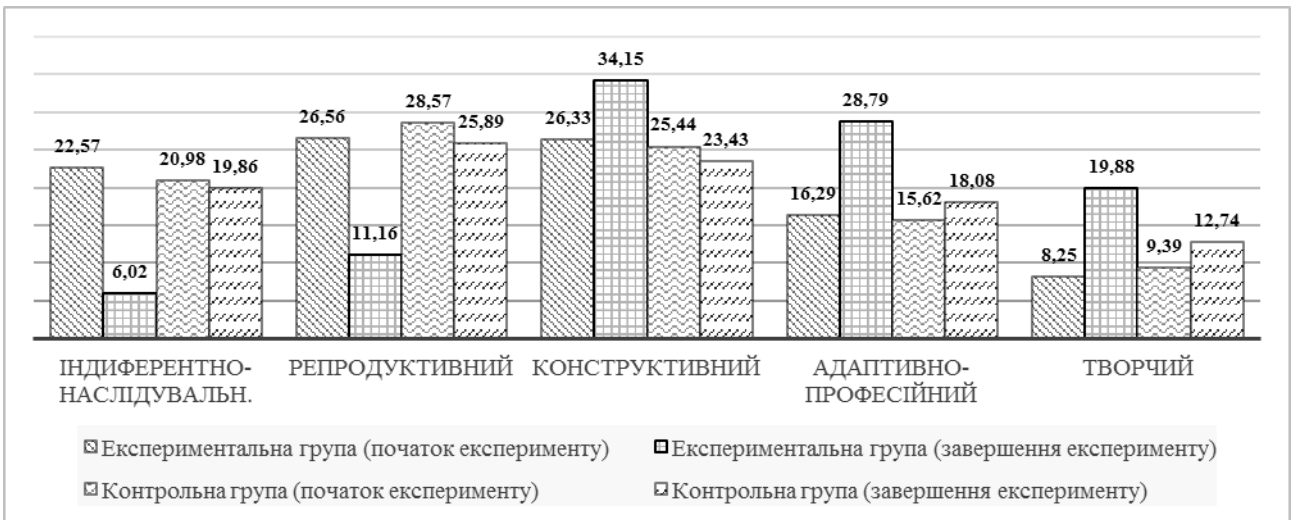

Рис. 3. Динаміка сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за мотиваційно-ціннісним компонентом

Аналіз даних таблиці і графічного відтворення діаграми засвідчує, що кількість студентів в ЕГ з конструктивним рівнем сформованості літературознавчої компетентності на формуально-моделювальному етапі у порівнянні з аналітико-констатувальним, збільшилась на 7,82 %, з адаптивно-професійним рівнем – на 12,50 %, з творчим – на 11,6 %, і зменшилась з індіферентно-наслідувальним – на 16,55 %, з репродуктивним – на 15,4 %, що підтверджено статистично значущими відмінностями ($\chi^2=61,18$) на рівні $p \leq 0,05$.

Рис. 4. Динаміка сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за інформаційно-змістовим компонентом

Аналіз даних таблиці і діаграми показує, що кількість студентів ЕГ конструктивним рівнем сформованості інформаційно-змістового компонента літературознавчої компетентності на формуально-моделювальному етапі порівняно з аналітико-констатувальним етапом збільшилася на 20,31 %, з адаптивно-професійним рівнем – на 14,95 %, з творчим – на 10,49 %, а з індіферентно-наслідувальним –

зменшилася на 21,87%, з репродуктивним – на 23,8%. Відмінності статистично значущі ($\chi^2=78,95$) на рівні $p \leq 0,05$.

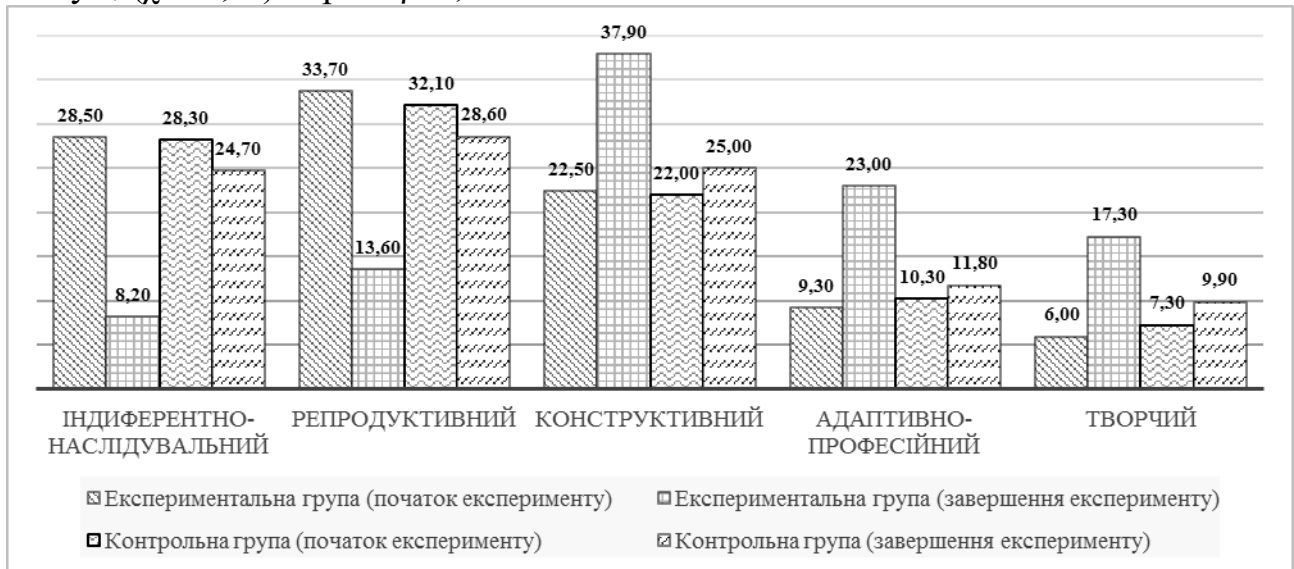

Рис. 5. Динаміка сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за праксеологічно-рефлексивним компонентом

Аналіз даних таблиці і діаграми показує, що на моделювально-формувавальному етапі, в порівнянні з аналітико-констатувальним, кількість студентів із конструктивним рівнем сформованості літературознавчої компетентності за праксеологічно-рефлексивним компонентом у порівнянні з аналітико-констатувальним етапом збільшилася на 15,40%, з адаптивно-професійним рівнем – на 13,61%, з творчим – на 11,38%, а з індиферентно-наслідувальним – зменшилася на 20,31%, з репродуктивним – на 20,09%. Відмінності статистично значущі ($\chi^2=62,75$) на рівні $p \leq 0,05$.

Результати порівняльного аналізу дослідження показують, що рівень сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури за мотиваційно-ціннісним, інформаційно-змістовим, праксеологічно-рефлексивним компонентами в КГ істотно не змінився, тоді як в ЕГ відбулися помітні зміни, що характеризують збільшення кількості майбутніх учителів української мови і літератури з конструктивним, адаптивно-професійним та творчим рівнями, і значне їх зменшення з індиферентно-наслідувальним і репродуктивним рівнями сформованості літературознавчої компетентності.

За підсумками дослідно-експериментальної роботи у студентів ЕГ істотно збільшилися рівні сформованості літературознавчої компетентності, що було виявлено за показниками мотиваційно-орієнтаційного, інформаційно-когнітивного та праксеологічного критеріїв. Зокрема при досягненні адаптивно-професійного й творчого рівнів покращилися: показники цілісності й стійкості професійно-ціннісних орієнтацій щодо мети, завдань і сутності фахової праці вчителя-словесника, поглиблення літературознавчої обізнаності й здійснення різнопланової літературознавчої діяльності як способу самореалізації та самовдосконалення в контрольній групі – на 5,81%, а в експериментальній – на 24,13%; показники ґрунтовності й глибини науково-теоретичної обізнаності, обсягу тезаурусу, оволодіння метамовою літературознавства, образного й критичного мислення в контрольній групі

– на 2,89 %, а в експериментальній – на 25,45 %. Експериментальні дані щодо показників праксеологічного критерію засвідчили, що студенти ЕГ більшою мірою розвинули філологічні і літературно-творчі здібності, оволоділи професійно-педагогічними вміннями й навичками та вміннями й навичками літературознавчої діяльності – на 25 %, а КГ – 4,1 %.

Позитивна динаміка сформованості індивідуально-особистісних і професійно значущих якостей студентів дає підстави для висновку про ефективність впровадженої системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в педагогічних університетах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в педагогічних університетах, що конкретизовано у спроектованій, науково обґрунтованій та експериментально перевіреній системі формування й розвитку літературознавчої компетентності. Результати виконаного теоретико-методичного дослідження підтвердили істинність концептуальних положень, засвідчили досягнення його мети, розв'язання суперечностей, поставлених завдань і стали підставою для формулювання таких висновків.

1. На основі аналізу документів з освітньої політики, наукових праць із теорії та методики професійної освіти доведено соціокультурну значущість проблеми становлення літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури й аргументовано її актуальність на соціокультурному, науково-педагогічному й освітньо-практичному рівнях. Установлено, що означена проблема не дістала належного висвітлення в наукових дослідженнях. На основі уточнення сутності вихідних дефініцій «учитель української мови і літератури», «компетентність», «професійна компетентність» розкрито зміст центральної категорії дослідження «літературознавча компетентність майбутніх учителів української мови і літератури». У результаті аналізу наукових праць визначено, що компетентний учитель української мови і літератури – це фахівець із інноваційним типом мислення, обізнаний із новітніми досягненнями філологічної, педагогічної й психологічної теорії та практики, здатний до самоорганізації, самореалізації і самовдосконалення. Узагальнено, що компетентність є взаємозумовленою сукупністю якостей, що забезпечує готовність людини усвідомлено здійснювати певну діяльність. Визначені теоретичні й методологічні засади дослідницького пошуку систематизовано в межах філософського, загально-, конкретнонаукового, методико-технологічного рівнів, що означили вектори розроблення системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

2. Розкрито й теоретично обґрунтовано сутність літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як динамічного, особистісно-професійного феномену, що забезпечує готовність виконувати літературознавчу діяльність, є підґрунтям подальшої самореалізації та професійного самовдосконалення. Структуру і зміст літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури презентовано як мотиваційно-ціннісну, інформаційно-змістову, праксеологічно-рефлексивну цілісність. Мотиваційно-

ціннісний компонент окреслює відповідальне опанування та використання фундаментальних знань, умінь і навичок як способів виконання окремих дій взаємодії реципієнта з літературними творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному, художньо-творчому рівнях розуміння текстів. Інформаційно-змістовий компонент характеризує розуміння специфіки літературознавчої діяльності, усвідомлення її важливості у професійній праці вчителя-словесника. Праксеологічно-рефлексивний компонент конкретизує психолого-педагогічну сутність літературознавчої діяльності як складової фахової діяльності вчителя української мови і літератури. Встановлено, що в структурі літературознавчої компетентності синтезуються індивідуально-особистісні та професійно-діяльнісні якості, які розкривають соціокультурну, професійно-нормативну та індивідуально-особистісну характеристику вчителя української мови і літератури.

3. Обґрунтовано формування та розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як цілісний динамічний, поступовий рух від одного етапу до іншого, як еволюцію, що відбувається в часі за змістом, обсягом і спрямуванням взаємодії реципієнтів із літературними творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному та художньо-творчому рівнях, відтак сприяє їхньому особистісно-професійному становленню як творчих фахівців. Доведено, що розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури забезпечується виконанням літературознавчої діяльності, конкретизованої механізмами процесів безпосередньої й опосередкованої комунікації та утворенням у результаті цього концептуально-суб'єктивних образів «Я-особистість», «Я-фахівець», «Я-професіонал» (аспект професійного становлення), а також виникнення, осмислення і розв'язання труднощів у виконанні літературознавчої діяльності, суперечливих ситуацій у процесі професійної підготовки, дослідження індивідуально-особистісної структури фахівців, визначення закономірностей, чинників і оптимальних шляхів самореалізації у системі професійної підготовки та майбутній професійній діяльності (аспект особистісного становлення).

4. Розроблено критеріальний апарат діагностування рівнів сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури відповідно до її компонентної структури, що охоплює мотиваційно-орієнтаційний, інформаційно-когнітивний, афективно-регулятивний і праксеологічний критерії. Виокремленими показниками розроблених критеріїв деталізовано зміст літературознавчої компетентності вчителя української мови і літератури, що дозволило об'єктивно й ґрунтовно схарактеризувати рівні сформованості літературознавчої компетентності, а також установити наявність або відсутність значущих для відповідної діяльності якостей. Кількісними індикаторами позиціоновано базові дані щодо кількості студентів, учителів, викладачів, відсоткові відношення тощо. Відповідно до визначених критеріїв і показників схарактеризовано індіферентно-наслідувальний, репродуктивний, конструктивний, адаптивно-професійний, творчий рівні сформованості літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

5. З'ясовано, що основними зовнішніми факторами та внутрішніми чинниками становлення і розвитку літературознавчої компетентності є історико-культурні, соціально-психологічні, психолого-педагогічні. Науково обґрунтовано, що

формування та розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури зумовлюється соціокультурними, типологічними віковими й індивідуальними особливостями, які окреслюють коло читацьких інтересів студентів, впливають на рівень читацької культури, гнучкість критичного мислення, толерантність їхнього ставлення до художніх текстів як взірців культури певної епохи, окремого народу чи нації, опанування фахових знань і вмій тощо.

6. Спроековано й теоретично обґрунтовано систему формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури як відкрите для зовнішніх впливів складноструктуроване утворення, що відображає цілісність процесу становлення досліджуваного феномену, деталізується складовими перспективно-цільового, концептуально-теоретичного, методико-технологічного та оцінно-результативного блоків й сприяє розв'язанню виявлених суперечностей у теорії і практиці професійної освіти. Реалізація розробленої системи ґрунтувалася на ідеях та ключових положеннях пріоритетних наукових підходів, принципів і забезпечувалася дотриманням відповідних педагогічних умов: створення професійного літературознавчо зорієнтованого освітнього середовища у вищому педагогічному навчальному закладі; оновлення змісту літературознавчої складової професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням новітніх підходів і принципів; розроблення особистісно та професійно значущих продуктів літературознавчої діяльності; використання інноваційних технологій навчання, інтерактивних форм, методів, прийомів організації освітнього процесу; рефлексування викладачів і студентів у здійсненні літературознавчої діяльності.

Обґрунтовано, експериментально перевірено педагогічну технологію оволодіння літературознавчою компетентністю майбутніми вчителями української мови і літератури. Відповідно до розробленої технології охарактеризовано поетапний процес формування та розвитку літературознавчої компетентності студентів, що охоплює репродуктивний, репродуктивно-конструктивний, конструктивно-творчий, рефлексивно-інтерпретаційний етапи. Основними способами реалізації розробленої технології визначено: уточнення цільових настанов професійної підготовки, чітке формулювання мети й завдань опанування навчальних дисциплін, оновлення змісту професійної підготовки, створення нових навчальних курсів чи модулів засобами інтеграції дисциплін, актуалізацію філологічних і літературно-творчих здібностей майбутніх фахівців, утвердження ціннісних смислів професійної діяльності вчителя української мови і літератури.

У дослідженні обґрунтовано й експериментально підтверджено методико-технологічні засоби формування літературознавчої компетентності, що забезпечили сприятливе освітнє середовище для особистісного та професійного становлення майбутніх учителів української мови і літератури з інноваційним типом мислення, усебічну реалізацію їхніх потенційних ресурсів. З-поміж ефективних технологій визначено: загальнодидактичні технології модульного, проектного, інтегративно-діяльнісного, імітаційно-рольового, інтерактивного, контекстного навчання та саморозвитку особистості; конкретнодидактичні – діалогові технології, технологія розвитку критичного мислення через читання й письмо (технології дебатів, науково-освітнього контенту, «піраміди знань»), технологія «педагогічної майстерні», «літературознавчої вітальні» і «майстерні художника слова», формулювання й

виконання творчих літературознавчих завдань, сприймання художнього твору як тексту культури, створення інтерпретаційних моделей осмислених творів. Найбільш дієвими для розвитку літературознавчої компетентності виявилися інтерактивні методи (імітаційно-рольові та ділові ігри, майстер-класи, шоу, вікторини тощо).

7. Експериментально підтверджено ефективність розробленої й апробованої системи формування та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, про що свідчать результати статистичного оброблення, аналізу та узагальнення даних дослідно-експериментальної роботи. Після впровадження означеної системи встановлено істотне збільшення кількості студентів з конструктивним, адаптивно-професійним, творчим рівнями сформованості літературознавчої компетентності: за мотиваційно-ціннісним компонентом – на 7,81 %, 12,50 %, 11,60 %; за інформаційно-змістовим – на 20,31 %, 14,95 %, 10,49 %; за праксеологічно-рефлексивним – на 15,40 %, 13,61 %, 11,38 %, а також відповідне зменшення кількості студентів з індіферентно-наслідувальним та репродуктивним рівнями сформованості літературознавчої компетентності: за мотиваційно-ціннісним компонентом – на 16,55 %, 15,40 %; за інформаційно-змістовим – на 21,87 %, 23,80 %; за праксеологічно-рефлексивним – на 20,31 %, 20,09 %. Формування та розвиток літературознавчої компетентності відбувався на основі цілісного здійснення літературознавчої діяльності у процесі опанування навчальних курсів фундаментального й професійного циклів, виконання навчальних, наукових досліджень, фахової практики; підвищення в майбутніх учителів-філологів позитивної емоційної налаштованості в опануванні знань, набутті вмій і навичок із теорії й технологій літературознавчої діяльності; практико-професійної зорієнтованості в засвоєнні наукових відомостей, настанов на професійно-особистісний саморозвиток, самоствердженні власної стійкої світоглядної та соціокультурної позиції, прагнень до інноваційно-творчої самореалізації. У межах реалізації розробленої системи доведено результативність: інтегративної стратегії та усвідомлення роботи з текстом як динамічним каталізатором і системоутворювальним чинником; оволодіння студентами різними видами літературознавчої діяльності в процесі системного опанування навчальних курсів; виконання завдань фахових практик; індивідуальної, самостійної, навчально-пошукової, науково-пізнавальної, дослідницької діяльності, результатом чого є текст чи мультимедійний продукт; інтегрування навчальної інформації з різних дисциплін у цілісне, інтегроване індивідуально-особистісне утворення.

Отже, розв'язання завдань дослідження зумовило досягнення його мети – цілісний науковий аналіз проблеми розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в контексті сучасних освітніх парадигм; комплексне розроблення, обґрунтування й упровадження в освітньо-професійний процес педагогічних університетів теоретичних та методичних засад становлення та розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, зафіксованих у моделі системи формування досліджуваного феномену. Отримані результати дають підстави стверджувати, що вихідна теорія й методологія дослідження є коректною, наукові висновки – значущими для подальшого розвитку теорії й методики професійної освіти та лінгводидактики. Однак проведене дослідження не претендує на всебічне розв'язання проблеми

розвитку літературознавчої компетентності вчителів-словесників і повністю не вичерпує усіх можливих аспектів дослідження означеного питання.

Перспективні напрями подальших наукових пошуків передбачають проведення порівняльних досліджень з проблеми формування й розвитку літературознавчої компетентності філологів в Україні і в прогресивних зарубіжних країнах, розроблення нових концепцій використання різновидів літературознавчої діяльності у межах компетентісно зорієнтованої освітньої парадигми, концептуальних міркувань щодо розвитку культури літературознавчої діяльності, професійної майстерності вчителя-філолога, розроблення інноваційних навчальних курсів, технологій навчання студентів, оновлення навчально-методичного забезпечення з максимальним урахуванням поліпарадигмальності літературознавчої науки, утвердження літературознавчої дидактики в системі вищої філологічної, педагогічної та післядипломної освіти.

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації Монографії

1. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури : монографія / Л. О. Базиль. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 574 с.

2. Базиль Л. О. Виховання мовної особистості студентів-філологів засобами української літератури / Л. О. Базиль // Українська культуромовна особистість учителя: теорія і практика : монографія – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 130–153.

3. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність як складова педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія – Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. – С. 180–190.

4. Базиль Л. О. Проблема формування педагогічної майстерності вчителя-словесника в історичному контексті (20 – 30-ті рр. ХХ ст.) / Л. О. Базиль // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / Інститут педагогіки і психології професійної освіти – Київ ; Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – С. 47–55.

5. Базиль Л. О. Складові педагогічної майстерності вчителя української літератури / Л. Базиль // Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. М. М. Солдатенка, О. М. Семеног – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – С. 175–181.

Програми, посібники, рекомендовані Міністерством освіти і науки України

6. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури: навч. програма курсу / Л. О. Базиль. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 150 с.

7. Базиль Л. О. Конспект уроку: від запитання до відповіді : навч. посібник / Л. О. Базиль, Г. П. Бондаренко, В. Ю. Пустовіт. – Луганськ : Глобус, 2010. – 304 с.

8. Базиль Л. О. Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика : навч. посібник / Л. О. Базиль, В. Ю. Пустовіт. – Луганськ : Глобус, 2012. – 244 с.

9. Базиль Л. О. Мовна особистість учителя в художній літературі : навч. посібник / Л. О. Базиль, О. М. Семеног. – Київ : Фенікс, 2008. – 224 с.

10. Базиль Л. О. Мовно-літературна освіта в Україні : погляд крізь роки : навч. посібник / Л. О. Базиль, О. М. Семенов. – Київ : Фенікс, 2008. – 240 с.

11. Базиль Л. О. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника: навч. посібник / Л. О. Базиль, О. М. Семенов, Т. І. Дятленко. – Київ : Фенікс, 2008. – 288 с.

12. Базиль Л. О. Фахова практика вчителя-словесника : навч. посібник / Л. О. Базиль, О. М. Семенов, Т. І. Дятленко. – Луганськ : Ноулідж, 2011. – 496 с.

Статті у наукометричних періодичних виданнях

13. Bazyl L. Literary competence of future philology teachers' professional development (based on the educational experience of Germany) / Ludmyla Bazyl // Порівняльна професійна педагогіка – 2015. – № 1 (Т. 5). – С. 50–57.

14. Базиль Л. О. Компетентність учителя як запорука його конкурентоспроможності (Kompetencje nauczycieli jako czynnik jego konkurencyjności) / Людмила Базиль // Społeczeństwo edukacja język / redaktor naczelny dr Anna Nowacka // Redakcja Naczelna Wydawnictwa Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Płocku – WYDAWCA : Wydawnictwo PWSZ w Płocku Plac Dąbrowskiego 2, 2016. – Т.3. – С. 7–14.

15. Базиль Л. О. Діагностування розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників / Л. О. Базиль // ScienceRise Scientific Journal. Pub. SPC PS «TECHNOLOGY CENTER» – 2016. – № 1/5 (18). – С. 11–16.

16. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів-філологів: концептуально-теоретичні аспекти / Л. О. Базиль // ScienceRise Scientific Journal. Pub. SPC PS «TECHNOLOGY CENTER» – 2015. – № 9/5 (14). – С. 40–47.

17. Базиль Л. О. Сутність літературознавчої компетентності вчителя-філолога в контексті парадигмальних змін у системі освіти / Л. О. Базиль // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (22), Issue : 45, 2015. – С. 6–14.

18. Базиль Л. А. Формирование литературоведческой компетентности будущих учителей / Л. А. Базиль // Наука и образование. – Уральск. – 2013. – № 4 (52). – С. 46–57.

Статті у наукових фахових виданнях України

19. Базиль Л. О. Загальні основи формування літературознавчої компетенції студентів філологічних факультетів педагогічних університетів України / Л. О. Базиль // Науковий вісн. Миколаїв. ДУ. Серія : Педагогічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДУ, 2007. – Вип. 19. – С. 118–125.

20. Базиль Л. О. Значення лекційного курсу у формуванні мовної особистості студента / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2008. – Вип. 11. – С. 155–160.

21. Базиль Л. О. Інновації у формуванні літературознавчої компетентності майбутніх словесників / Л. О. Базиль // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – Вип. 6(24). – С. 391–402.

22. Базиль Л. О. Компетентність учителя рідної мови і літератури: генеза становлення і розвитку поняття / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2009. – Вип. 14. – С. 185–195.

23. Базиль Л. О. Літературне краєзнавство в системі професійної підготовки вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Вісник Луган. нац. ун-ту

імені Тараса Шевченка / [редкол. : Курило В. С. (голов. ред.) та ін.]. – Луганськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 24 (259), ч. II. – С. 91–101.

24. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури як системний особистісно-професійний феномен / Л. О. Базиль // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / [редкол. : Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. [та ін.]]; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. – Вип. 20. – С. 35–42.

25. Базиль Л. О. Літературознавча компетенція у фаховій підготовці вчителя української мови і літератури: теоретичний аспект / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2007. – Вип. 9. – С. 221–227.

26. Базиль Л. О. Літературознавча освіта вчителя української мови і літератури: категоріальний зміст поняття / Л. О. Базиль // Наукові зап. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. / [редкол. : Шахов В. І. (голова) та ін.]. – Вінниця : Планер, 2011. – Вип. 35. – С. 173–179.

27. Базиль Л. О. Літературознавча освіта майбутніх словесників крізь призму навчальних планів і програм / Л. О. Базиль // Науковий часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / [редкол. : Гузій Н. В. (відп. ред.)]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 14(24). – С. 152–156.

28. Базиль Л. О. Методичні засоби технології формування літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури / Л. О. Базиль // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / [редкол. : Побірченко Н. С. (голов. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 6, ч. 1. – С. 8–19.

29. Базиль Л. О. Методологічне підґрунтя дослідження розвитку літературознавчої компетентності: сутність і структура поняття / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки – Глухів : РВВ ГДПУ, 2010. – Вип. 15, ч. 1. – С. 15–22.

30. Базиль Л. О. Методологічні засади екзистенціалізму в розвитку літературознавчої компетентності майбутніх словесників / Л. О. Базиль // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки / Черкас. пед. ун-т імені Богдана Хмельницького. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2011. – Вип. 196. – С. 5–9.

31. Базиль Л. О. Методологічні підходи розвитку літературознавчої компетентності вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Київ; Вінниця : Планер, 2014. – Вип. 40. – С. 138–145.

32. Базиль Л. О. Методологічні принципи технології формування літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури / Л. О. Базиль // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія : Педагогіка і психологія : зб. статей / [редкол. : Глузман О. В. (голов. ред.) та ін.]. – Ялта : РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36, ч. 2. – С. 45–52.

33. Базиль Л. О. Методологія синергетики у вирішенні проблеми розвитку літературознавчої компетентності майбутнього вчителя / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – Вип. 16. – С. 234–239.

34. Базиль Л. О. Методологія системного підходу в розвитку літературознавчої компетентності майбутнього вчителя / Л. О. Базиль // Наукові зап. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. / [редкол. : Шахов В. І. (голова) та ін.]. – Вінниця : Планер, 2010. – Вип. 33. – С. 28–33.

35. Базиль Л. О. Модель розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: теоретичний аспект / Л. О. Базиль // Науковий часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / [редкол. : Гузій Н. В. (відп. ред.)]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 20(30). – С. 13–20.

36. Базиль Л. О. Основи теоретичної підготовки студентів філологічних факультетів на матеріалі літературознавчих дисциплін / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. – Вип. 7. – С. 62–65.

37. Базиль Л. О. Ретроспектива формування літературознавчої компетентності вчителя: обґрунтування періодизації історичного розвитку / Л. О. Базиль // Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка / Чернігів. нац. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка; [голов. ред. Носко М. О.] – Чернігів : ЧНПУ, 2012. – Вип. 100. – С. 20–27.

38. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності майбутніх словесників у процесі дослідницької діяльності / Л. О. Базиль // Вісник Черкас. ун-ту. Серія : Педагогічні науки / Черкас. пед. ун-т імені Богдана Хмельницького. – Черкаси : Вид-во ЧНУ, 2010. – Вип. 186. – С. 7–12.

39. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників у системі фахових практик: теоретичний аспект / Л. О. Базиль // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем виховання. НАПН України ; [редкол. : Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. та ін.] – Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – Вип. 17. – С. 25–32.

40. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності майбутнього вчителя: екзистенціальний підхід / Л. О. Базиль // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. / [за заг. ред. Токмань Г. Л.]. – Київ : ДП Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. – Вип. 10. – С. 455–463.

41. Базиль Л. О. Роль і значення спецкурсів у формуванні літературознавчої компетентності майбутнього вчителя-словесника / Л. О. Базиль // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2012. – Вип. 10. – С. 109–116.

42. Базиль Л. О. Специфіка творення художнього образу в мистецтві слова як складова літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників / Л. О. Базиль // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : зб. наук. пр. / Мистецький інститут художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі. – Київ : ТОНАР, 2009. – Вип. 4. – С. 151–169.

43. Базиль Л. О. Структура літературознавчої компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. нац. пед. ун-ту імені Олександра Довженка. Серія : Педагогічні науки. – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. – Вип. 28. – С. 49–57.

44. Базиль Л. О. Сучасний професійний профіль учителя рідної мови і літератури крізь призму зарубіжного досвіду / Л. О. Базиль // Науковий часоп. НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / [редкол. : Гузій Н. В. (відп. ред.) та ін.] – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 16 (26). – С. 10–15.

45. Базиль Л. О. Сучасний стан розвитку літературознавчої компетентності майбутніх словесників / Л. О. Базиль // Освіта на Луганщині. – 2010. – Вип. 2(33). – С. 105–111.

46. Базиль Л. О. Теоретичні основи підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Педагогічні науки: зб. наук. пр. / Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. – Ч. 1. – С. 27–31.

47. Базиль Л. О. Форми і методи реалізації технології формування літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури / Л. О. Базиль // Нова педагогічна думка. – 2013. – № 2(74). – С. 70–76.

48. Базиль Л. О. Формування складових педагогічної майстерності у процесі літературознавчої підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // Вісник Глухів. держ. пед. ун-ту. Серія : Пед. науки. – Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. – Вип. 6. – С. 146–150.

Статті у фахових періодичних виданнях України

49. Базиль Л. О. Використання творчої спадщини Григорія Ващенка у фаховій підготовці вчителів-словесників / Л. О. Базиль // Українська література в загальноосвітній школі. – 2007. – № 11. – С. 34–38.

50. Базиль Л. О. Літературознавча діяльність учителя у системі шкільної літературної освіти / Л. О. Базиль // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 5. – С. 20–25.

51. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури крізь призму наукових підходів / Л. О. Базиль // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 8. – С. 32–37.

52. Базиль Л. О. Особливості організації етнографічної практики у фаховій підготовці вчителя-словесника / Л. О. Базиль // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 2. – С. 34–37.

53. Базиль Л. О. Розвиток літературознавчої компетентності вчителів-словесників у контексті інноваційного поступу вітчизняного освітнього простору / Л. О. Базиль // Українська мова і література в школах України. – 2015. – № 9 (149). – С. 16–22.

54. Базиль Л. О. Технологія формування літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників у системі фахових практик / Л. О. Базиль // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 3. – С. 40–45.

Публікації апробаційного характеру

55. Базиль Л. О. Використання літературно-педагогічної спадщини К. Д. Ушинського в освітній підготовці майбутніх учителів-словесників / Л. О. Базиль // Ідеї К. Д. Ушинського в сучасній педагогіці (до 190-річчя від дня народження К. Д. Ушинського) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 лют. 2014 р. / [редкол. : Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Ковальчук В. І., Зубченко О. С.]. – Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. – С. 172–184.

56. Базиль Л. О. Герменевтичний підхід у розвитку літературознавчої компетентності майбутніх словесників / Л. О. Базиль // Формування та розвиток професійної компетентності сучасного педагога в системі неперервної освіти : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 12 – 14 трав. 2011 р.). – Миколаїв : ОППО, 2011. – С. 17–18.

57. Базиль Л. О. Інноваційні технології у літературознавчій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури / Л. О. Базиль // Инновационные технологии в образовании: материалы VIII Междунар. научн.-практ. конф., 27–29 сентября 2012 г., г. Ялта: сборник статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2012. – С. 207–215.

58. Базиль Л. О. Критерії оцінки рівнів літературознавчої компетентності майбутнього вчителя української мови і літератури / Л. О. Базиль // 1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. / за заг. ред. В. О. Огнев'юка; М-во освіти і науки України, НАПН України, Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, Благодійний фонд сприяння розвитку освіти імені Бориса Грінченка. – Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка. – С. 195–206.

59. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя у контексті наукових підходів / Л. О. Базиль // Реалізація компетентнісного підходу в системі професійної освіти педагога: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Євпаторія, 22 – 23 берез. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Євпат. ін-т соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітар. університет». – Євпаторія : ЄІСН РВНЗ «КГУ» (м. Ялта), 2012. – С. 3–36.

60. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури як багатомірний феномен / Л. О. Базиль // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XII Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [голов. ред. : Сотська Г. І.]. – Київ : ІПОД НАПН, 2015. – Вип. 6 (10). – С. 144–147.

61. Базиль Л. О. Літературознавча компетентність як інтегративне поняття педагогічної науки і феномен освітньої практики / Л. О. Базиль // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XII Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / [голов. ред. : Сотська Г. І.]. – Київ : Талком, 2016. – Вип. 7(11). – С. 145–147.

62. Базиль Л. О. Літературознавча освіта вчителя: реалії сьогодення і тенденції розвитку / Л. О. Базиль // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : зб. наук. пр. звітно-наукової конф. викладачів університету за 2010 рік, 9–10 лютого 2011 р. / [уклад. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Симоненко, О. П. Ємельянова]. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 15–17.

63. Базиль Л. О. Методологічні і методичні засади здійснення ретроспективного аналізу формування літературознавчої компетентності майбутнього вчителя

/Л. О. Базиль // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: зб. наук. пр. звіт.-наук. конф. викладачів університету за 2013 рік, 4–6 лют. 2014 р. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – С. 158–161.

64. Базиль Л. О. Модель науково-методичної системи розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: матеріали конференції / Л. О. Базиль // Проблемы модернизации образовательного процесса в школе и вузе. Традиции и инновации в педагогике начальной школы : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Симферополь : Оджакъ, 2013. – С. 148–150.

65. Базиль Л. О. Навчальний курс «Літературознавча компетентність учителя української мови і літератури» / Л. О. Базиль // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: зб. наук. пр. звіт.-наук. конф. викладачів університету за 2011 рік, 9–10 лют. 2012 р. / [уклад. : Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Симоненко, О. П. Ємельянова]. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Ч. 1. – С. 38–40.

66. Базиль Л. О. Особливості організації літературознавчої підготовки магістрантів (на прикладі освітньої діяльності ГДПУ ім. О. Довженка) / Л. О. Базиль // Літературний процес : методологія, імена, тенденції : Філологічні науки : зб. наук. пр. / [редкол. : Бондарева О. Є., Єременко О. В., Неборсіна Н. П. та ін.]. – Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – № 1/2 – С. 8–13.

67. Базиль Л. О. Педагогічні умови розвитку літературознавчої компетентності майбутніх словесників / Людмила Базиль // Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей : матеріали звіт. наук. конф. Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих НАПН України за 2009 рік. – Вінниця : Планер, 2010. – С. 62–65.

68. Базиль Л. О. Ретроспективний аналіз підготовки учителів-словесників у II пол. XIX ст./ Л. О. Базиль // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької. – Чернівці : Зелена Буковина, 2014. – Вип. 5 (9). – С. 75–80.

69. Базиль Л. О. Ретроспективний аналіз процесу формування елементів літературознавчої компетентності словесників у I пол. XIX ст. / Л. О. Базиль // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – Вип. 4(8). – С. 65–68.

70. Базиль Л. О. Формування культуромовної особистості майбутніх учителів-словесників під час вивчення дисциплін літературознавчого циклу / Л. О. Базиль // зб. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. – Черкаси: Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. – С. 255–265.

71. Базиль Л. О. Формування літературознавчої компетентності майбутніх словесників шляхом інтеграції історико-літературних курсів / Л. О. Базиль // Current problems of human society development // Materials digest of the VII-th International Scientific and Practical Conference (Odessa, London, July 21–28, 2011): International Academy of Sciences and Higher Education London, Great Britain, 2011. – p. 15–18.

72. Базиль Л. О. Формування літературознавчої компетентності майбутніх словесників через призму літературно-краєзнавчої підготовки / Л. О. Базиль // Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми,

перспективи : зб. наук. пр. / [редкол. : О. М. Куцевол (голов. ред.)]. – Вінниця : Ландо ЛТД, 2011. – С. 107–111.

73. Базиль Л. О. Формування філологічної компетентності майбутнього вчителя-словесника / Л. О. Базиль // Інновації як чинник суспільного розвитку: теорія та практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 трав. 2011 р., м. Суми, Сумський ОППО). – Суми : РВВ СОППО, 2011. – С. 22–25.

74. Базиль Л. А. Развитие литературоведческой компетентности будущих учителей украинского языка и литературы: психологический аспект / Л. А. Базиль // Problem's of modern pedagogics in the context of International educational standards development : materials digest of the XL International Research and Practice Conferences and I stage of the Championship in pedagogical sciences (London, January 31 – February 05 2013) / International Academy of Science and Higher Education. – London : IASHE, 2013. – p. 53–57.

75. Базиль Л. А. Реализация литературоведческой компетентности учителя украинского языка и литературы в условиях информационного общества / Л. А. Базиль // Education as the basis of the humanity evolution in conditions of the information environment of the society domination : Materials digest of the LI and the LII International Research and Practice Conferences and II study of the Championship in pedagogical sciences (London, May 21 – 26 2013) / International Academy of Science and Higher Education. – London : IASHE, 2013. – p. 76–81.

76. Базиль Л. А. Формирование литературоведческой компетентности будущих учителей-словесников в системе профессиональных практик / Л. А. Базиль // The value system of modern society : materials digest of the XVII International Scientific and Practical Conference and the 1 stage of Research Analytics Championships in sociological, psychological and pedagogical sciences (London, January 19-23, 2012). Pedagogical, psychological and sociological sciences / All-Ukrainian Academic Union of specialists for professional assessment of scientific research and pedagogical activity: International Academy of Sciences and Higher Education London, Great Britain – Odessa : In Press, 2012 – С. 57–60.

АНОТАЦІЇ

Базиль Л. О. Теоретичні і методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертації вперше системно обґрунтовано теоретичні та методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Розкрито літературознавчу компетентність як особистісно-професійний феномен, що інтегрує індивідуально-особистісні (мотиви, цінності, ставлення, філологічні здібності, естетичний смак) і професійно-діяльнісні (знання, вміння, навички) якості, які забезпечують готовність виконувати літературознавчу діяльність як підґрунтя самореалізації. Обґрунтовано розвиток літературознавчої компетентності як спеціально організованого процесу, що через взаємодію реципієнта з літературними

творами на інтелектуально-змістовому, емоційно-виражальному і художньо-творчому рівнях сприяє становленню студента як творчого фахівця.

Обґрунтовано систему формування і розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, що ґрунтується на аксіологічному, екзистенційному, системному, синергетичному, компетентнісному, діяльнісному, особистісно зорієнтованому, інтегративному, герменевтичному, креативному підходах, містить перспективно-цільовий, концептуально-теоретичний, методико-технологічний, оцінно-результативний блоки. Експериментально підтверджено ефективність системи розвитку літературознавчої компетентності, доцільність її практичного впровадження в процес професійної підготовки майбутнього вчителя української мови і літератури.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, учитель української мови і літератури, літературознавча компетентність, професійна підготовка, літературознавча діяльність, особистісне і професійне становлення, професійне літературознавчо орієнтоване освітнє середовище.

Базыль Л. А. Теоретические и методические основы развития литературоведческой компетентности будущих учителей украинского языка и литературы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – «Теория и методика профессионального образования» / Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертации впервые системно обоснованы теоретические и методические основы развития литературоведческой компетентности будущих учителей украинского языка и литературы. Раскрыто сущность литературоведческой компетентности как личностно-профессионального феномена, интегрирующего индивидуально-личностные (мотивы, ценности, отношения, филологические и литературно-творческие способности, эстетический вкус), а также профессионально-деятельностные (знания, умения, навыки) качества, которые обеспечивают готовность выполнять литературоведческую деятельность как основу самореализации. Обосновано, что развитие литературоведческой компетентности является специально организованным процессом, в котором средствами взаимодействия реципиента с литературными произведениями на интеллектуально-смысловом, эмоционально-выразительном, художественно-творческом уровнях обеспечивается личностно-профессиональное формирование студента как творческого специалиста.

Обосновано систему формирования и развития литературоведческой компетентности будущих учителей украинского языка и литературы, которая основана на аксиологическом, экзистенциальном, системном, синергетическом, компетентностном, деятельностном, личностно-ориентированном, интегративном, герменевтическом, креативном подходах, содержит перспективно-целевой, концептуально-теоретический, методико-технологический и оценочно-результативный блоки. Экспериментально подтверждена эффективность системы развития литературоведческой компетентности, целесообразность ее практического внедрения в процесс профессиональной подготовки будущего учителя украинского языка и литературы.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, учитель украинского языка и литературы, профессиональная подготовка, литературоведческая компетентность, литературоведческая деятельность, личностное и профессиональное становление, профессиональная литературоведческо-ориентированная образовательная среда.

Bazyl L. O. Theoretical and methodological principles of literary competence of future the Ukrainian language and literature teachers. – A manuscript.

The thesis is submitted for attaining the Doctor of Sciences (Pedagogy) degree in the specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – National Pedagogical University named after M. Drahomanov. – Kyiv, 2016.

This thesis is a complex research devoted to the scientific problem of future language and literature teachers' literary competence development in the process of their training in higher educational institutions in the context of modern educational paradigms. The author defined, proved and introduced in the educational process of pedagogical universities theoretical and methodological foundations for forming and developing future teacher of the Ukrainian language and literature literary competence, which are recorded in the author's model of formation and development system of the studied phenomenon.

Theoretical analysis of the main categories that reveal the essence of the concept of "literary competence of the Ukrainian language and literature teacher", namely "the Ukrainian language and literature teacher", "competence", "professional competence" is made in the thesis. The dissertation proves that literary competence of the future Ukrainian language and literature teacher is a personal and professional phenomenon that integrates individual and personal (motives, values, attitudes, philological skills, aesthetic taste) and professional (knowledge, skills) qualities, which ensure readiness to perform literary activities as a basis of professional activity, self-realization and self-improvement.

In the thesis holistic essence of future the Ukrainian language and literature teacher literary competence in the focus of interpretational considerations such as individual preparedness for successful performance of professional activities; components of professional competence; the background of pedagogical skills of the Ukrainian language and literature teachers is conceptualized. Structure and content of literary competence, synthesized in the motivational-value, content information, praxeological-reflective integrity is revealed. Motivational-value component defines the responsible mastering and use of fundamental knowledge and skills as ways to perform certain actions of a recipient and literary works interaction on the intellectual-content, emotionally expressive, artistic and creative levels of text understanding. Content information component characterizes understanding of the specific character of literary activity, awareness of its importance in the professional work of the language and literature teacher. Praxeological-reflective component specifies psycho-pedagogical essence of literary activity as a part of professional activities of the Ukrainian language and literature teacher. The thesis determines the structure of literary competence as a synthesis of individually-personal and professional qualities, revealing the socio-cultural, professional-regulatory and individually-personal characteristics of the Ukrainian language and literature teacher.

The author justifies the development of literary competence as a specially organized process, that through interaction of a recipient and literary works on the intellectual-content,

emotionally expressive, artistic and creative levels promotes student formation as a creative professional with an individual style of professional activities. She defines criteria (motivational orientation, information and cognitive, praxeological, affective and regulatory), indicators and levels (indifferently-imitative, reproductive, constructive, adaptive-professional, creative) of future the Ukrainian language and literature teachers literary competence development and finds out historical and cultural, social, psychological, organizational and pedagogical factors of literary competence of future professionals in the process of their training.

The thesis presents the system of forming and developing literary competence in the higher pedagogical institutions based on axiological, existential, systemic, synergistic, competence, activity, person-centered, integrative, hermeneutic, creative approaches, and holds perspective target-oriented, conceptual-theoretical, methodic-technological, evaluative-efficient units. The author determines pedagogical conditions ensuring the effectiveness of future the Ukrainian language and literature teachers literary competence forming and developing: creating professional literary-oriented learning environment in a higher pedagogical institution; updating the content of literary component of future the Ukrainian language and literature teachers' training considering the latest approaches and principles; developing personally and professionally meaningful products of literary activity; using innovative learning technologies, interactive forms, methods and techniques of the educational process organization; teachers' and students' reflection in literary activities.

The effectiveness of the literary competence development, appropriateness of its practical implementation in the process of future the Ukrainian language and literature teachers' training is confirmed experimentally.

Keywords: competence, professional competence, the Ukrainian language and literature teacher, literary competence, literary activity, personal and professional development, development, literary-oriented learning environment.